АКТУЕЛНОСТИ

Информативни билтен Удружења стручних радника
социјалне заштите Републике Србије

Београд, 2011.

АКТУЕЛНОСТИ – Информативни билтен Удружења стручних радника социјалне заштите Републике Србије

За издавача:
Ђорђевић Србијанка

Уређивачки одбор
Чуровић Миленко – председник
Грубић Биљана
Захар Кери Гизела
Јулинац Нада
Крањц Силвија
Милачић Зоран
Милојевић Славица
Олујић Снежана
Поповић Славица
Стевановић Снежана

Гост уредник
Марина Вукотић

Лектор и коректор
др Ана Гавриловић

Штампа
Чигоја штампа
Београд
e-mail: office@cigoja.com

Тираж
350 примерака

Година XII Број 5–6/2011

Билтен издаје: Удружење стручних радника
социјалне заштите Републике Србије
Марије Бурсаћ 49, 11080 Земун
Телефон Удружења: (011) 267–1040 локал 115
Електронска пошта Удружења: udruzenje@udruzenjesz.rs
Електронска презентација Удружења www.udruzenjesz.rs
Електронска пошта Билтена: aktuelnosti@gmail.com
Текући рачун: 205–20184–64 код КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 5

СТРУЧНИ СТАВОВИ

Слађана Живков
СТАРЕ ОСОБЕ КАО ЖРТВЕ ПОРОДИЧНОГ НАСИЉА 7

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

мр Надежда Сатарић
Драган Обрадовић
АНАЛИЗА ПРИМЕНЕ ВАСПИТНИХ НАЛОГА И ПОСЕБНИХ ОБАВЕЗА У СРБИЈИ. 23

Славица Милојевић
УСЛУГЕ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ У ЛОКАЛНИМ ЗАЈЕДНИЦАМА 43

Ивана Копривица
Анђелија Ђоловић
Марина Вукотић
АНАЛИЗА ПОДАТАКА ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД О СЛУЧАЈЕВИМА СЕКСУАЛНОГ ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЦЕУ АП ВОЈВОДИНИ ЗА ПЕРИОД 2006–2010. ГОДИНЕ 50

Љубиша Јовановић
ПРЕДСТАВЉАЊЕ ДЕЦЕ ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА У ШТАМПАНИМ МЕДИЈИМА 65

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

Славица Милојевић
Гордана Ковић
Мирко Вреће
Милош Ракић
„МЕДИЈСКА ПОДРШКА ЗАПОШЉАВАЊУ МЛАДИХ БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА“ 79

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

Сања Кљајић
ИСКУСТВА ИЗ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА О СУЗБИЈАЊУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА 87

ПРЕДГОВОР

Поштовани читаоци,

И у овом броју упознаћемо вас са актуелним истраживањима из области социјалне заштите, стручним ставовима наших колега и информисати о резултатима тек спроведених пројеката. Такође, пренећемо вам и драгоцена искуства о трговини људима, овог пута из Сједињених Америчких држава, која нам доносе наше колеге из Србије, које су биле у студијској посети Вашингтону, Колумбусу, Толеду и Кливленду.

Издвајамо и информацију да је по први пут успостављена база података о локалним социјалним услугама која је сада доступна на сајту www.zavodsz.gov.rs, захваљући којој заинтересовани корисници могу да се на једном месту информишу о нивоу развијености ових услуга у локалним заједницама на територији целе Србије.

Такође, као вредну пажње, наводимо и анализу злоупотребе деце у Војводини, која указује да је, и поред бројних стратешких докумената и закона којима се најмлађи штите од насиља, број пријављених случајева у порасту. На основу анализе, дате су и препоруке за унапређење одређених сегмената у овој области, како би се учинило више.

„Актуелности“ се у овом броју баве и улогом медија у систему социјалне заштите. Истраживање „Представљање деце из осетљивих група у штампаним медијима“ открива колико медији поштују кодексе када информишу јавност о осетљивим групама међу најмлађом популацијом, а можете прочитати и које су препоруке дате на основу резултата истраживања. Друга тема о медијима посвећена је искуствима Републичког завода за социјалну заштиту и Независног удружења новинара Србије, која су стечена током реализације пројекта „Медијска подршка запошљавању младих без родитељског старања“, чији резултати представљају потврду успешне међуресорне сарадње у обезбеђивању подршке осетљивим друштвеним групама.

Поштоване колеге,

као и до сада очекујемо да нам се јављате и шаљете своје тектове на адресу aktuelnosti@gmail.com

С поштовањем,
у име Уређивачког одбора,
Марина Вукотић, гост уредник

СТРУЧНИ СТАВОВИ

Слађана Живков, мастер социолог, специјалиста рехабилитације и социотерапије
Дом за старе и пензионере Апатин

СТАРЕ ОСОБЕ КАО ЖРТВЕ ПОРОДИЧНОГ НАСИЉА

Резиме

Насиље над старијима у породици је сложен јавно-здравствени и психо-социјални проблем. То је понашање којим један или више чланова породице угрожавају телесни интегритет, душевно здравље или спокојство остарелог члана породице.

О феномену насиља у трећој животној доби нема много података како у свету тако ни у Србији. Према расположивим подацима у Србији је од 5–10% старих људи изложено насиљу. То показује да је идентификовање проблема и сензибилизација јавности још увек приоритетно подручје у вези насиља над старима у породици.

Обзиром да постоји мало истраживачких студија о узроцима занемаривања и злостављања старијих особа и теоријска концептуализација је занемарена.

Појавни облици насиља су: физичко, психичко или емоционално, сексуално и економско насиље.

Насиље у породици је лични, породични и друштвени проблем који значајно нарушава квалитет живота и ментално здравље свих оних који су му изложени посредно или непосредно.

Правна заштита од насиља у породици јесте нужна, али не и довољна за његово заустављање. Потребно је радити на превенцији насиља која мора почети на државном нивоу. Борба против насиља над старијим особама, поред одговарајућег правног оквира, укључује и сензибилизацију јавности и оспособљавање стручних радника, али и информисање старих људи о њиховим правима и одговорностима као и подршку да их остварују.

Кључне речи: старе особе, насиље, превенција

*
* *

1. Увод

"Стара особа остаје на опрезу чак и када јој је заједмчена потпуна сигурност јер нема поверења у особе у пуној снази: она своју зависност доживљава тако што испољава неповерење. Зна да јој деца, пријатељи, нећаци, који јој помажу да живи – финансијски, или бринући се о њој, или, пак, примајући је у кућу – могу одбити ту помоћ или је смањити; могу је напустити или одлучивати о њеној судбини против њене воље: принудити је да, на пример, промени боравиште, чега се она, поред осталог, ужасава. Она познаје дволичност одрасли.".

Де Бовоар, Старост. (други том),
БИГЗ, Београд, 1987., оп. цит., стр. 231

Феномен насиља у породици има дугу историју, али је у Србији измакао ширем и обухватнијем социолошком проучавању. Овим проблемом се у Србији углавном баве различите женске групе, нарочито невладине организације, које имају проактиван приступ феномену. Заинтересованост јавности за жене и децу жртве породичног насиља знатно је порасла током последње деценије. Особе старије животне доби такође су осетљива друштвена група и могуће жртве породичног насиља, али се о томе врло мало говори и пише. Породично насиље над особама старије животне доби обављено је велом ћутања и тамним бројкама, што не значи да није присутно у нашем друштву.

Особе старије животне доби представљају специфичну, осетљиву и рањиву групу, а њихов удео у укупном становништву прогресивно се повећава. Захваљујући порасту општег животног стандарда, унапређењу здравствене заштите, те смањеном природном прираштају, дошло је до продужења животног века и све већег удела старијих од 65 година у целокупној популацији.

У условима постојања предрасуда и стереотипа о старијима и старости, друштво и појединци често, свесно или несвесно, маргинализују потребе старијих особа. Услед сиромаштва, економских и политичких криза систем друштвених вредности се урушава и ишчезавају осећања толеранције и емпатије према старијим и немоћним. Старије особе се доживљавају као слабије и лаке жртве злоупотребе.

Живимо у друштву у којем је број људи изнад 65 година у сталном порасту. Новија истраживања демографских кретања, у свету и код нас, указују на постепени пораст укупног становништва и убрзан раст

броја старих у укупној популацији. Поред убрзаног пораста старије популације, овај период карактерише и продужење просечног животног века. По пројекцијама Института друштвених наука, средином овог века, број старих ће се попети на око 27% становништва, док ће се утростручити број старијих од 80 година.

Све наведено указује на потребу снажног развоја свеобухватне и добро организоване друштвене бриге о старима. Познато је да је друштво хумано и вреди онолико колико брине о својим старим, болесним и немоћним члановима.

Измењена друштвена структура као последица старења становништва, ствара мноштво проблема који утичу и на статус и положај старих људи у друштву. Проучавање насиља над старима је, у свету, а поготово код нас, ретко и нема много података о психичком, физичком, економском и сексуалном насиљу и занемаривању људи у трећој животној доби. Иако је истраживање насилништва над старима сложен научно-методолошки проблем, без података добијених на основу тих истраживања нема ни друштвеног одговора на проблеме њиховог злостављања.

Насиље над старијим особама у породици један је од сложених изазова с којима се суочава савремено друштво. Према расположивим подацима, у Србији је од 5–10% старих људи изложено насиљу. У свету, према званичним подацима, тај проценат је 4%, али се сматра да је реално већи. То показује да је идентификовање проблема и сензибилизација јавности још увек приоритетно подручје за активности у вези насиља над старима у породици.

Колико је стварно раширено насиље над старијим особама у породици и друштву тешко је проценити, не само због тога што се ретко пријављује, већ и због различитих, нејасних дефиниција, недовољно истраживања и чињенице да су распрострањени његови латентни облици.

С обзиром на демографске трендове и све већи број особа старијих од 65 година у укупној популацији, реално је очекивати да ће феномен злостављања старијих особа тек заокупити пажњу и интерес и стручњака и шире јавности.

2. Одређење насиља над старијима у породици

Насиље се може сагледавати из више различитих перспектива и дефинисати на различите начине. За потребе овог рада биће коришћене дефиниције које произлазе из саме праксе бављења овим проблемом.

Према Кривичном закону Републике Србије, насиље над старијим особама спада у породично насиље, али су досадашња пажња и знања

више усмерени на подручје насиља над женама и децом. Насиље над старијима у породици је једна од социјално-патолошких појава коју је наше друштво деценијама ниподаштавало и стављало на маргине. Патријархална схватања о односу полова и родитељству представљају један од разлога због којих породично насиље (па тако и насиље над старијима) није сматрано озбиљним обликом насиља него уобичајеним и социјално прихватљивим понашањем, као нешто што се догађа у приватној сфери у коју држава не треба да се меша. Насиље у породици најчешће погађа рањиве групе као што су жене, деца и старије особе.

Насиље над старијима у породици је сложени јавно-здравствени и психо-социјални проблем који се све јасније препознаје као један од значајних изазова са којима је суочено савремено друштво. Иако насиље над старијим особама није нови социјални феномен, 70-их година прошлог века почиње се јављати свест о овој појави као кршењу људских права. Тек је 1990. године. Већа Европе спровело истраживање насиља над грађанима треће животне доби у 21 земљи Европе. Показало се да насиље над старијима у породици постоји, те да је много раширеније него што се претпостављало. Према овом истраживању, чак 8% старијих особа изложено је насиљу у породици.

За разумевање изложености старијих различитим облицима насиља од изузетног је значаја и документ Светске здравствене организације *World Report on Violence and Health*. У њему се даје и савремено одређење злостављања старијих као појединачног или понављајућег чина или недостатка одговарајућег поступања, које се догађа у било којем односу очекивања или поверења, а које узрокује штету, бол, неприлику и/или невољу старијој особи. Као што се може видети у овом одређењу, јасно је наглашена злоупотреба моћи и контроле у односу који би се требао заснивати на поштовању и поверењу. На тај начин насиље над старијима ставља се у исти контекст односа и злоупотребе моћи као што је и насиље над децом и женама у породици.

Насиље над старијима је сваки облик физичког, психолошког и моралног повређивања старијег мушкарца или жене, најчешће од стране оних којима старије особе верују. Односно, насиље над старијима у породици је понашање којим један или више чланова породице угрожавају телесни интегритет, душевно здравље или спокојство остарелог члана породице.

Црвени крст Србије и мрежа ХуманС (Хумана старост) спровели су истраживање 2009. године у осам градова Србије о дискриминацији старијих. У њему је испитано 250 особа изнад 65 година. Истраживање је показало да 32 одсто старијих становника Србије трпи злостављање и занемаривање.

Према истом истраживању, најприсутније је вербално насиље које је доживело 11,2 одсто анкетираних. На питање „Да ли познајете неку старију особу из свог окружења која је била изложена злостављању“, позитивно је одговорило 56 одсто испитаника, што доказује процене стручњака да се злостављање, дискриминација и злоупотреба старијих људи у малом проценту пријављују.

Истраживачи су закључили да проблему старијих особа у Србији треба приступити мултидисциплинарно, да су неопходна обимнија истраживања, едукација професионалаца, чланова породице и других који воде рачуна о старијима, унапређење превенције и свести самих жртава и шире јавности

Последице насиља над старијим особама могу за њих бити далекосежне, од оштећења већ ионако нарушеног физичког и психичког здравља, до губитка материјалне сигурности, коју им омогућава пензија, па све до смрти.

3. Теоријска објашњења насиља над старијим особама

Обзиром да постоји врло мало истраживачких студија о узроцима занемаривања и злостављања старијих особа, те раширености овог проблема, не изненађује да је и теоријска концептуализација занемарена. У литератури се наводи неколико теорија значајних за разумевање насиља над старијима. Могуће их је разврстати у четири групе: ситуацијски модел, теорија друштвене размене, симболичко-интерацијска теорија и еколошки модел.

3.1. Ситуацијски модел

Добро позната премиса овог модела је да су стресне ситуације узрок злостављања старијих особа од стране особа које брину о њима. Старија особа се посматра као извор стреса и то због физичког или менталног оштећења. У том смислу, лоше поступање је заправо ирационални одговор на стресну ситуацију. Ситуацијске варијабле које ову теорију повезују са злостављањем укључују факторе повезане са чланом породице, са старијом особом, те са економским стањем обе стране (Русац, 2006).

Неки од недостатака овог објашњења су да неки чланови породице који имају једнако стресне ситуације као и починитељи, не постају злостављачи, друга критика односи се на идентификацију старије особе као узрока стресне ситуације.

3.2. Теорија друштвене размене

Теорија друштвене размене темељи се на претпоставкама да социјална интеракција укључује размену награда и казни између најмање двоје људи, те да сви људи настоје максимализовати награде (корист) и минимализовати цену постизања одређеног резултата. Према овој теорији, поступци и односи међу људима, па и члановима породице, процењују се на кост-бенефит основи, тј. на основи односа цене и користи, односно, старије особе остају у злостављаном односу све док задовољење њихових потреба надмашује цену малтретирања. Постоје бројне критике ове теорије: старењем, људи не постају аутоматски зависни и немоћни, те зависност није искључиво везана за старију доб. Исто тако, злостављачи могу бити зависни од старије особе, те осећај немоћи води их ка лошем поступању (Русац, 2006).

3.3. Симболичко-интеракцијска теорија

Код ове теорије нагласак је на интерактивном процесу између старије особе и особе која о њој брине. Међутим, фокус није само на понашању старије особе и особе која о њој брине, већ и на њиховим симболичким интерпретацијама таквог понашања. Нека истраживања показују да је субјективна интерпретација стреса од стране особе која брине о старијој особи бољи предиктор оптерећења него стварни, актуелни ниво оптерећења.

3.4. Еколошки модел

С обзиром на комплексност питања насиља над старијим особама, и низ фактора повезаних са њим, истраживачи се све више окрећу еколошком моделу који пажњу фокусира на интерактивно деловање већег броја чинилаца који се могу груписати на три нивоа:

- индивидуални ниво (укључује особине личности, развојни пут појединца, вредности, уверења и сл. – односи се на обележја насилника и на обележја чланова породице који трпе насиље),
- породични ниво (укључује динамику, улоге и обрасце понашања),
- социокултурни ниво (укључује став државе према насиљу, обележја и норме локалне заједнице, законе и праксу правосудног система, толерантан став према насиљу и сл.).

Еколошка перспектива проучава старење у контексту окружења у коме особа живи, у међусобној повезаности с личним искуством и способностима прилагођавања појединца.

4. Фактори ризика за насиље над старијим особама

С обзиром на вишеструку повезаност појединца и породице са окружењем, насиље у породици може се сагледати као мултипло интерактивно деловање већег броја фактора, који се могу сврстати у три нивоа: индивидуална обележја, породична обележја, социо-културни ниво.

- **Индивидуална обележја**, односе се на особине личности и жртве и злостављача, развојни пут појединца, искуства, вредности, уверења, итд.

а) везани за жртву – старија особа с когнитивним или физичким оштећењем под повећаним је ризиком да ће постати жртва. Здравије старије особе имају веће шансе да избегну злостављање него болесни. Наиме, ниво стреса код неговатеља повећава се погоршањем здравственог стања болесне старије особе, посебно ако се ради о старијим особама са инвалидитетом. Као жртве најчешће се јављају жене и то старости од 75 година или старије (Ајдуковић, 2003).

б) везани за насилника – најчешћи злостављачи су одрасли који су као деца били жртве (рођаци или унуци). Према подацима истраживања, у више од 50% злостављачи према старијим особама су жене (кћерке или снаје) које по правилу свакодневно брину о жртвама (Ајдуковић, 2003). Нега болесних старијих људи је врло напорна и изазива стрес, посебно ако је реч о остарелим особама са менталним и физичким потешкоћама. Када је неговатељ лоше припремљен, тј. неприпремљен за задатак који мора обавити, већа је и могућност злостављања.

- **Породична обележја,** укључују породичну структуру, улоге, обрасце, интеракције, породичну динамику, вредности, уверења итд. Неке породице су склоније насиљу јер је насиље научено понашање које се преноси из генерације у генерацију. Код ових породица насиље је једина реакција којом знају одговарати на стресне ситуације. Насилници могу користити велики број различитих тактика у употрби моћи и контроле над њиховим жртвама. Злостављање може имати различите облике те се обрасци насилног понашања могу мењати кроз време.
- Ризични фактори везани уз заједницу и друштвене норме – **социо-културни ниво.** Укључује заједницу, обележја и вредности заједнице, норме, законе али и стереотипе о породичном животу, о родитељству, став према насиљу, став према полним органима, културне идеје о приватности, став према праведности итд. У ову групу фактора ризика спада и изолација

старијих особа, умањивање вредности старијих особа од стране заједнице и државе (старије особе обележене су као непродуктивни, слаби и болесни појединци), индустријализација и миграција млађих чланова породице, сиромаштво и незапосленост, губитак основних људских вредности, слабљење породичне и друштвене солидарности, међугенерацијски сукоби.

Поред наведених фактора ризика постоји још много различитих фактора који доприносе злостављању старијих особа.

Већем ризику су изложени:

- особе старије од 75 година,
- старије особе које у извесној мери пате од губитка аутономије и које су у стању зависности (физичке, психолошке, економске),
- ментално и физички онеспособљени,
- сиромашни, самци, социјално изоловани и сл.

5. Облици насиља над старијим особама

Насиље се може поделити с обзиром на место где се дешава и начин насилног понашања. Насиље над старијима може се дешавати у приватности дома, у установи и структурално.

Код старијих особа које живе у властитом дому, насиље је најчешће повезано са њиховом финансијском или емоционалном зависношћу од чланова породице.

Код особа смештених у установу злостављање се може јавити код храњења, купања, облачења, узимања лекова и сл.

Структурално насиље одвија се у оквиру друштва, а односи се на недостатак социјалне сигурности и финансијских средстава који би омогућили задовољавајући квалитет живота. Овај облик насиља односи се на дискриминирајућу социјалну, здравствену и остале политике и праксу према старијима, те неодговарајуће и узнемиравајуће поступање јавних служби.

Извршиоци насиља над старијим особама најчешће су они којима старије особе верују: чланови породице, пријатељи, комшије. Насиље је често скривено и невидљиво јер је за околину неприхватљиво и невероватно. Стид, осећај кривице и немоћ су разлози због којих насиље над старијим и немоћним особама остаје прикривено и непријављено.

Сваки облик насилног понашања укључује различите начине поступања према жртви. Старија особа може доживети више различитих облика злостављања у исто време.

Када се говори о **појавним облицима насиља над старијима**, постоји велико слагање да се могу разликовати:

- физичко насиље,
- психичко или емоционално насиље,
- сексуално насиље и
- економско насиље.

Физичко насиље подразумева намерно физичко повређивање старијих које може резултирати лаким или тежим повредама, па чак и смрћу. Физичко насиље обухвата широки распон непримерених поступака – од наношења удараца или рушења на под, окрутног поступања до ограничавања кретања, везивања старијих особа за кревет и сл. Искуства показују да физичко насиље у старијој животној доби често изазива смрт или трајну непомичност.

Физичко насиље обухвата све врсте угрожавања физичког интегритета: од гурања, шамарања, чупања косе, ударања руком итд. до тешких телесних повреда и убистава. Јављају се извесни знаци који указују да је постојало физичко злостављање. То су: модрице, огуљотине, трагови везивања; напрслине и преломи костију; отворене ране, посекотине; уганућа и унутрашње повреде; лабораторијске анализе о предозирању лековима или узимању мање дозе од прописане.

Психичко или емоционално насиље подразумева вређање старије особе, застрашивање, уцењивање, потцењивање, лагање, ругање, претње да ће их напустити и оставити саме, ускраћивање разговора и друштвених сусрета са рођацима, комшијама, пријатељима, занемаривање и сл. Таква понашања у старијој доби изазивају осећај несигурности, застрашености, очаја. Особе изложене психолошком насиљу знатно чешће испољавају знакове депресије, анксиозности, слабог самопоуздања, имају лошу слику о себи и самозанемарују се.

Психолошко насиље изазива стрес, нарушава људско достојанство и наноси душевну бол. Оно укључује покушаје дехуманизације и потцењивања старијих особа. Психолошко насиље је уобичајено пропратна појава других видова насиља, нарочито физичког малтретирања. Битно је нагласити да је емоционално насиље уткано и у физичко и у сексуално злостављање, а да постоји и као посебан ентитет. Такође, важно је имати у виду раширеност и разорност психичког злостављања старијих особа. Студије и искази жртава показују да су последице психичког злостављања трајније и теже савладиве.

Не сме се занемарити смањена пажња јавности, па и стручњака на психичко злостављање, јер је мање видљиво, теже доказиво, мање шокантно и последице се не виде одмах.

Разорност психичког насиља појачана је стварањем атмосфере страха, која је део динамике насиља као моћно средство притиска на жртву и средство контроле жртве. Живот у атмосфери страха од особе, која би требала да обезбеди подржавајућу средину и поверење, посебно је разоран по децу и старије особе.

Сексуално насиље укључује различите облике сексуалног понашања, искоришћавања и узнемиравања (сексуално малтретирање, нападање и срамоћење) без воље и пристанка старије особе. Сексуално насиље укључује свако нежељено додиривање – старији често нису у могућности изразити своје негодовање, све врсте сексуалног напада попут силовања, инцеста, содомије, разголићавања и фотографисања без пристанка, присиљавање на гледање порнографских часописа, филмова и сл.

Код старе особе која је претрпела сексуално злостављање могу се уочити модрице на грудима и гениталијама; венеричне болести и инфекције, анално или вагинално крварење, поцепано доње рубље.

Економско насиље или финансијска злоупотреба подразумева преузимање контроле над економским добрима старије особе, односно ускраћивање прихода и/или неовлашћено располагање имовином. Односи се на коришћење новца или власништва старије особе на непоштен начин или коришћење имовине старије особе за властиту добробит. Свако поступање без допуштења на начин да се неприкладно или противзаконито користи нечија имовина или новац је новчано искоришћавање или економско насиље. Оно може укључивати: крађу новца старије особе или друге имовине, продају њихових кућа или власништва без њихове сагласности, злоупотребу пуномоћи, наплаћивање већих цена за ствари које се купе старијој особи, одбијање могућности да се врате кући и сл.

Економско насиље подразумева одузимање и ускраћивање финансијских ресурса.

6. Препознавање занемарених и злостављаних старијих особа

Када говоримо о породичном насиљу као жртве истог много је лакше идентификовати већ свима познате ситуације као што су нпр. агресивно понашање оца алкохоличара, гласне свађе супружника праћене физичким обрачунима, промискуитетно понашање мајке и занемаривање деце и сл. То су свима позната асоцијална и непримерена понашања и углавном се реагује на њих. Занемаривање и злостављање старијих особа карактерише изолација и тишина. Индикаторе насиља над старијима често је тешко препознати због биолошких, психолошких и социјалних особено-

сти саме старости. Знаци насиља се често приписују симптомома болести у старости, често и од стране професионалаца (нпр. модрице на телу могу се приписати паду услед физичке онеспособљености). Најчешћи знаци да се нешто догађа су спуштене ролетне и затворени прозори на кући, запуштање окућнице, а најзначајније је не виђање старије особе у уобичајеним дневним активностима.

Индикатори који указују да је стара особа жртва насиља:

- необјашњиве и честе физичке повреде (неуобичајене модрице, подливи, ране),
- промене уобичајеног понашања (промене у обрасцима исхране и спавања, изолација, пасивност и недостатак заинтересованости, агресивност),
- знаци депресивности (присуство анксиозности и страха, сумњичавост, некомуникативност, туга),
- промене у понашању које не одговарају социоекономском статусу старије особе.

Старије особе незадовољне својим положајем у породици често и саме прикривају појавне знакове занемривања и злостављања јер их је срамота да признају да су они жртве своје деце или ближих сродника и због посебне емотивне везе која постоји. Осим што се стиде, старије особе често и не знају коме треба да пријаве насиље. Најчешће деца занемарују своје остареле родитеље, а неретко то чине унуци, снаје, зетови. Понекад може бити упадљиво њихово непримерено облачење с обзиром на годишње доба у виду претераног облачења лети и недовољног облачења зими, као и позивање у кућу по сваку цену од стране старије особе.

Старије особе често не знају како би исказале своје незадовољство и потенцијално опасну ситуацију, па је потребна посебна социјална и емоционална осетљивост да би се препознали елементи занемаривања и злостављања.

Здравствени радници су најчешће прве особе које уочавају знаке злостављања и занемаривања приликом посета старијих особа лекару. Патронажна сестра може уочити проблеме у породици приликом својих теренских обилазака. Здравствени радници могу рано идентификовати поједине показатеље могућег занемаривања и злостављања старијих особа, те ризичне факторе у породици. Здравствене установе извештавају полицију о прегледу старије особе када се сумња да је повреду или запуштено опште стање настало због друге особе или да је жртва сексуалног насиља.

Знаци који могу да укажу на психичко злостављање су депресија, промене у исхрани, некомуникативност, равнодушност, конфузност. Мо-

дрице на зглобовима, врату, оку, њихово прикривање, чудна оправдања за њихов настанак, указују на физичко злостављање. Неуобичајена крварења, модрице на бутинама, подливи сигнал су да је можда реч о сексуалном злостављању.

Центри за социјални рад имају широк спектар надлежности којима остварују увид у све елементе који указују на могуће постојање неког од облика злостављања или занемаривања старије особе. Социјални радник, изласком на терен, врши увид у породични живот старије особе, бриге о истој и уочава могуће неправилности.

Невладине организације, уз све раширенији развој тзв. трећег сектора, могу дати значајан допринос захваљујући волонтерима који кроз конкретне обиласке породица са старијим члановима могу на време уочити потенцијално угрожавајућа понашања.

7. Превенција насиља над старијим особама

Насиље у породици је лични, породични и друштвени проблем који значајно нарушава квалитет живота и ментално здравље свих оних који су му изложени било посредно или непосредно. Превенција насиља над старијим особама важна је како би им се могла осигурати достојна старост, пружање материјалне сигурности и уопште унапређење квалитета живота. Обавеза и право државе је да предузме потребне мере да би спречила насиље у породици, односно смањила и олакшала његове последице.

Превенција се односи на све оне мере којима се покушава спречити друштвено неприхватљиво понашање, односно поремећаји у понашању, који угрожавају како појединца који манифестује поремећаје, тако и целокупно друштво.

Проблем насиља није искључиво проблем појединца, већ и државе, те се у том смеру мора радити на законском оквиру, укључујући превентивне мере и мере заштите. Стари људи су слабо информисани о правима и програмима подршке који су им намењени (Сатарић, 2007). Непријављивање насиља отежава превенцију.

На Другом светском скупу о старењу, 2002. године, усвојен је Интернационални акцијски план о старењу (*Madrid Internacional Plan of Action on Ageing*) у којем се, у низу препорука и циљева, наводи и искључивање свих облика занемаривања, злостављања и насиља над старијим особама, са нагласком на превентивно деловање. Поред искључивања свих облика занемаривања и злостављања старијих особа, наглашавају се права старијих особа утемељена на начелима из 1991. године од стране УН-а, а то су независност (довољно хране, склониште и здравствена нега, жи-

вот у сигурном дому што је дуже могуће), укључивање (да деле своје знање, доприносе друштвеној заједници и кажу друштву шта желе), нега (приступ службама које ће побољшати здравље, друштвено прихватљива здравствена нега и заштита), самозадовољство (могућност развијања властитих интереса и учествовање у образовним, културним и друштвеним активностима) и достојанство (да не трпе ни ментално ни физичко злостављање, нити дискриминацију).

Превенција насиља мора почети на државном нивоу, јачањем сигурности и повећањем стандарда уопште. У циљу заштите старијих особа од насиља у породици потребно је развити програме превенције који треба да обухвате мере и акције на индивидуалном плану, у међусобним односима у непосредној околини, као и на ширем друштвеном плану.

На нивоу локалне заједнице могу се организовати програми социјалне и здравствене помоћи, у облику бесплатних телефонских линија на којима би старије особе могле потражити помоћ или пријавити злостављање, програми едукације старих о њиховим правима и проблему насиља у смислу његовог препознавања и реаговања, оспособљавање стручних и јавних радника посебно у здравстеним установама, подизање јавне свести о датом проблему. Важно је подстицати рад организација цивилног друштва које се баве људским правима и заступају жртве породичног насиља.

Средства јавног саопштавања – медији (телевизија, радио, новине) имају значајну улогу у разбијању предрасуда о старијим особама као потпуно неспособнима да одлучују о себи, у стварању и креирању свести о свим облицима насиља, с нагласком на избегавање сензационализма и пружање јасних порука с корисним и одговарајућим информацијама.

На подручју истраживања и деловања у вези насиља над старијим особама у Србији на самом смо почетку. Потребно је посветити посебну пажњу сензибилизацији стручне јавности на проблем насиља над старијима у породици, те предузети почетне кораке за осигуравање помоћи овој рањивој групи становништва.

Као што заступа Међународна агенција *Help Age Internacional* (Русац, 2006):

- Потребно је стећи боље знање о изворима и последицама насиља над старијима.
- Потребно је проширити распон интервенција које би омогућиле да старији буду у прилици да проговоре о доживљеном насиљу.
- Држава треба да развије стратегију борбе против насиља над старијима која укључује одговарајући правни оквир, сензибилизацију јавности и оспособљавање стручних радника.

- Старији људи треба да буду информисани о својим правима и одговорностима и да добију подршку да их остварују. Уз Декларацију о људским правима, као посебно значајани истичу се документи УН – Начела за старије особе и Међународни план деловања за старије.

Поред свега наведеног неопходно је:

- Пружити конкретну помоћ и подршку породицама које брину за старије чланове. Извештавати их о постојећој мрежи услуга и помоћи коју породица може добити у локалној заједници или ширем социјалном окружењу као олакшање у свакодневној бризи о старијима.
- Потребно је даље истраживати чиниоце ризика виктимизације старијих особа.
- Потребно је утврдити јединствен и једнозначан начин евидентирања свих облика насиља којима су старији изложени у породици и у локалној заједници у различитим системима – полицији, социјалној заштити, здравству.
- Потребно је пратити резултате мера социјалне, здравствене, психосоцијалне, правне заштите старијих особа на повећање квалитета живота старијих и смањивање њихове маргинализације и виктимизације.

Наведене активности би нужно требале постати део програма центара за социјални рад, геронтолошких центара и системски увођене у остале програме намењене старијим грађанима и њиховим породицама.

8. Закључна разматрања

Сва искуства у организовању „добре праксе“ у заштити старијих особа од насиља у породици указују да једино разумевање специфичних карактеристика и сагледавање укупног контекста насилне ситуације омогућава да се установе релације између узрока и последица одређених понашања, те да се планирају свеобухватне и специфичне мере заштите.

Породично насиље над старијим особама увек представља злоупотребу моћи и покушај вршења контроле, над члановима породице који имају мање моћи и/или зависе од других. И жене и мушкарци могу бити учиниоци насиља, али је родна димензија насиља у породици његова суштинска карактеристика. Све статистике, укључујући и наше формалне и неформалне институционалне податке, указују да су жене најчешће жртве насиља, а мушкарци, посебно њихови партнери, најчешћи учиниоци насиља.

Разумевање насиља у породици најчешће представља одговор на питања: Ко кога угрожава? Колико је ситуација опасна? Коме је потребна заштита? Иако на изглед једноставна ова питања на састанцима професионалаца различитих струка из различитих институција отварају читав низ дилема. Разумевање комплексних проблема вишеструког насиља, истовремене позиције жртве и насилника, насиља повезаног са социо-економским и различитим психолошким проблемима, услови су организовања свеобухватне и ефективне заштите.

Циљеви интервенција које планирају и предузимају професионалци различитих служби су заустављање насиља и постизање безбедности жртве. Искључива одговорност за учињено насиље је на насилнику. Одговорност за заштиту жртава насиља и предузимање интервенција је на институцијама.

Центри за социјални рад и друге службе – полиција, тужилаштво, судови, здравствене и социјалне установе, невладине организације – имају обавезу да пруже заштиту старијој особи која је изложена насиљу у породици. Пропуст да се адекватним реакцијама обезбеди подршка старијој особи жртви насиља усложњава проблеме као и последице.

Бројне су користи од координирања акције јавних служби, невладиних организација, локалне самоуправе и других релевантних актера у заједници у спречавању и заштити од насиља у породици. Конференција случаја омогућава да се сви они нађу на једном месту у настојању да направе најбољи план заштите, те да се размотре сва законска овлашћења, али и моћи и ресурси јавних служби, локалне самоуправе, невладиних организација и свих других актера у заједници. Конферација случаја је тимски састанак представника различитих институција надлежних за решавање ситуација насиља у породици. Неке од предности мултидисциплинарне и међусекторске сарадње укључују бољу и бржу размену информација, лакше усаглашавање принципа и критеријума за процену и поступање у конкретним ситуацијама, али потенцијално већи број решења, компатибилне акције и повећану одговорност за преузете обавезе. Стварање веза између професионалаца и служби омогућује ефекте на дужи рок, стабилност постигнутих позитивних промена, поделу и размену знања, вештина, одговорности али и поделу успеха.

Социјална подршка, изражена кроз присуство особе од поверења, оснажује жртве насиља у породици, јер особе од поверења представљају извор снаге за превладавање тешкоћа. Истовремено, сазнање о прихваћености, уважавању и подржавању, смањује доживљај стида, кривице, страха и беспомоћности код жртве насиља. Постојање особе на коју жртва „може да рачуна“ и од које може да добије помоћ, позитивно утиче

на самопоштовање и слику о себи, који су механизмима насиља систематски умањивани.

Насиље не престаје раздвајањем насилног члана од породице и зато је праћење ненасилне породичне јединице и насилника нужан елемент обезбеђивања сталности постигнутих резултата.

У дугорочном смислу важно је водити статистике о карактеристикама насиља и свим предузетим мерама, како би се могли добити подаци о најчешће коришћеним облицима заштите и анализирати да ли су предузете мере одговарале врсти и карактеристикама насиља, да ли су биле ефикасне и где су начињени пропусти система.

Литература:

- Ајдуковић М., (2003): Насиље у обитељи, Национална обитељска политика, Загреб, Државни завод за заштиту обитељи, материнства и младежи.
- Ајдуковић М., Павлековић Г., (2004): Насиље над женама у обитељи, Загреб, Друштво за психолошку помоћ.
- Игњатовић Т., Славковић И., (2008), Насиље у породици – чија је одговорност?, Београд, Аутономни женски центар.
- Јакич-Козарчанин Л., (2003) Старост између државе и породице, Београд, Службени гласник.
- Кривични законик РС (2005):Службени гласник РС, бр. 85/2005
- Русац С., (2006):Насиље над старијим особама, Загреб, Правни факултет
- Сатарић Н., Рашевић М., (2007): Ванинституционална заштита старијих људи у Србији, Београд
- Живот без насиља – мрежа институција у АП Војводини, (2009), Нови Сад, Покрајински омбудсман

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

мр Надежда Сатарић, Удружење грађана „Снага пријатељства“ Amity

мр Драган Обрадовић, спољни сарадник Amity-а

АНАЛИЗА ПРИМЕНЕ ВАСПИТНИХ НАЛОГА И ПОСЕБНИХ ОБАВЕЗА У СРБИЈИ

Резиме

Овај рад представља емпиријску анализу примене васпитних налога и посебних обавеза код малолетних починилаца кривичних дела у Србији, која је реализована у оквиру Програма *International Management Group* „Унапређење доступности правде у Србији“ и то компоненте која се односи на унапређење система малолетничког правосуђа. Иако је Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ступио на снагу 01. јануара 2006. године, иновативни институти који дају примат начелу васпитавања у односу на кажњавање малолетника недовољно се примењују.

Циљеви ове студије били су да се идентификују примери добре праксе у примени васпитних налога и посебних обавеза, односно идентификују људски ресурси за креирање радних група за разраду и унапређење процедура и стандарда њихове примене.

Задаци су били да се пронађу локалне заједнице, у којима у већој мери, у односу на друге постоје искуства примене васпитних налога и посебних обавеза и да се прикупе подаци о овим искуствима и предлози стручњака за унапређење законске регулативе.

У анализи су примењене методе: деск топ анализа о реализацији ових института у Србији, интервјуи помоћу структурираних упитника са стручњацима из области правосуђа, социјалне заштите, удружења грађана и представницима јавних установа у којима се реализују васпитни налози и посебне обавезе. Резултати су конкретне сугестије за унапређење, интензивирање

и уподобљавање праксе примене ових иновативних института, затим за унапређење међусекторске сарадње и, коначно, предлози за уподобљавање законске регулативе на пољу малолетничког правосуђа.

Кључне речи: малолетничко правосуђе, васпитни налози, посебне обавезе

*
* *

1. Увод

Студију „Мапирање ресурса у локалним заједницама за реализацију васпитних налога/посебних обавеза“ *Amity* је радио у периоду март-мај 2011. године у оквиру Програма *International Management Group* „Унапређење доступности правде у Србији“. Циљ ове студије био је да се кроз анализу пракси примене васпитних налога (у даљем тексту ВН) и посебних обавеза (у даљем тексту ПО) створе полазне основе, односно идентификују људски ресурси за креирање радних група за разраду одговарајућих процедура и стандарда примене ВН и ПО, и идентификују постојећи механизми, искуства, препреке и примери добре праксе у њиховој реализацији који ће послужити као полазна основа за разраду и унапређене процедура и стандарда примене васпитних налога/посебних обавеза.

2. Деск топ анализа

Прва фаза реализације Студије била је деск топ анализа рађена у циљу формирања узорка, односно идентификације виших судова, виших јавних тужилаштава, центара за социјални рад (у даљем тексту ЦСР) и удружења грађана односно јавних установа у Србији који су више од осталих у својој досадашњој пракси примењивали ВН односно изрицали и применили васпитне мере ПО.

Приликом анализе доступних података правосуђа и центара за социјални рад (на основу званичних извештаја Републичког Завода за статистику и Републичког Завода за социјалну заштиту, који су надлежни за прикупљање и објављивање података правосуђа, односно социјалног сектора респективно) прве опсервације које смо имали односиле су се на велика одступања у подацима ова два сектора као и чињеницу да није увек било могуће директно упоређивање података, због различитог начина вођења статистике у ова два сектора. Према статистици правосуђа,

у 2008. години кривичне пријаве су поднете према 4.085 малолетника, од којих је оптужено 2.833, а осуђено 2.229. Васпитни налози су примењени према 69 малолетника (а 113 према извештајима ЦСР), што је 1,69% у односу на кривичне пријаве, 2,44% у односу на оптужења, а 3,10% у односу на осуде. У 2009. години, према статистици правосуђа кривичне пријаве су поднете према 3.497 малолетника, од којих је оптужено 2.465, а осуђено 1.902 малолетника. Васпитни налози су примењени према 110 малолетника (а 202 према извештајима ЦСР), што је 3,15% у односу на кривичне пријаве, 4,47% у односу на оптужења, а 5,79% у односу на осуде.

Европска искуства говоре да се васпитни налози примењују код 20–30% малолетника који су учинили кривично дело, што је знатно чешће него у Србији.

Евидентна је разлика између података правосуђа и социјалног сектора и када су у питању посебне обавезе, како у односу на бројчане показатеље, тако и у односу на начин вођења евиденције. Из статистичких података правосуђа укупан број малолетника којима су изречене мере упозорења и усмеравања (збир мере укор и мере посебне обавезе) у 2008. години је 947 (42,49%), а у 2009. години 834 (43,84%). Према статистици социјалног сектора, који посебно евидентира мере укора, а посебно посебне обавезе, у 2008. години изречене су посебне обавезе за 330, а укори за 2.905 малолетника. У 2009. години посебне обавезе су изречене за 453, а укор за 3.986 малолетника.

Ревизија легислатуре малолетничког правосуђа почетком/средином прошле деценије увела је иновативне институте (ВН и ПО), али и после више од пет година ступања на снагу Закона о малолетницима, они се у недовољној мери примењују, а није усаглашено ни прикупљање података о примени ових института.

Отуда препорука за неопходност ревизије постојећег система прикупљања података и успостављања систематске, концепцијски, терминолошки и међусекторски усаглашене базе података хармонизоване са новоуспостављеном домаћом легислатуром и Конвенцијом о правима деце, и то на нивоу механизма за прикупљање података и на нивоу извештавања националним институцијама надлежним за одговарајући сектор тј. Републичком заводу за статистику (правосуђе) односно Републичком заводу за социјалну заштиту (ЦСР).

Централни део Студије рађен је на основу анализе података добијених применом структурираног упитника током интервјуисања стручњака из правосуђа, социјалног сектора, удружења грађана и јавних установа у 12 градова/општина (Нови Пазар, Краљево, Ужице, Крушевац, Крагујевац, Ниш, Београд, Суботица, Нови Сад, Панчево, Пожаревац и Пријепоље). На укупно 29 састанака учествовао је 101

саговорник. Професионалци са којима је вођен разговор отворено су износили своја искуства, опажања, утиске, препреке у реализацији ВН/ПО као и питања која изазивају недоумице у раду. Саговорници су изнели низ веома конкретних сугестија за унапређење, интензивирање и уподобљавање праксе примене ВН и ПО, о томе шта је потребно променити у законској регулативи, и како унапредити међусекторску сарадњу и процедуре.

У овом делу рада износимо само неке од налаза, закључака и препорука стручњака из различитих система, са фокусом на налазима из социјалног сектора.

3. Налази из интервјуа у центрима за социјални рад

3.1. Људски ресурси

Стручњаци из 80% ЦСР учествовали су у реализацији неког пројекта који је за тему имао питања везана за поступање са малолетницима којима су примењени ВН или изречене ПО, или генерално који имају проблеме у понашању. У највећем броју случајева, ради се о партнерским пројектима између ЦСР и локалних НВО, и/или локалних/градских самоуправа са Фондом за социјалне иновације, Министраством и/или међународним донаторима (DFID, UNICEF, UNDP). Центри су реализовали или учествовали у реализацији пројеката кроз које је успостављан рад пет центара за дневни боравак деце и младих у ризику или у сукобу са законом (Суборица, Крушевац, Ниш, Нови Сад и Пријепоље), једног социо-едукативног клуба (Нови Пазар) и једног Центра за медијацију (Ниш). Учествовали су у развоју и примени програма радионица за превенцију насилничког понашања (Нови Сад, Краљево), групни рад са родитељима деце која имају проблеме у понашању, програме едукација о превенцији болести зависности и едукација о превенцији агресивног понашања код младих (Краљево), и превенцији деликвенције основаца (Панчево).

Упркос евидентним позитивним ефектима реализације пројеката, проблем који је најчешће комуниciран је проблем одрживости – у највећем броју пројеката у којима су учествовали ЦСР пилотирани програми завршавали су се завршетком пројектног циклуса, односно престанком финансирања. Три дневна центра – Центар за дневни боравак деце и младих у ризику Крушевац, Дневни центар за децу у сукобу са законом Пријепоље и Дневни центар за децу са поремећајима у понашању Суботица су примери добре праксе у смислу одрживости /осигураног финансирања од стране градске самоуправе.

Саговорници из пет ЦСР (Нови Пазар, Краљево, Ужице, Нови Сад, Панчево) су изјавили да нису имали никакву обуку која се односи на праћење/процену понашања малолетника за време спровођења ВН или ПО, вођења евиденције и писања извештаја надлежном јавном тужиоцу/судији за малолетнике. Представници ЦСР Суботица навели су да су имали заједнички тродневни семинар са судијама и тужиоцима на тему примене Закона о малолетницима и учествовали на округлим столовима на ову тему, док је једина едукација коју су навели представници ЦСР Пријепоље била по програму ГРИГ „Вођење клубова за малолетне преступнике". Највећи број обука имали су ЦСР-и Крагујевац и Крушевац који су прошли све обуке које је организовао УНИЦЕФ у склопу реализације Пројекта „Шанса деци за промену"– Реформа система малолетничког правосуђа у Србији, у периоду 2004–2006. година.

Саговорници су листом изјављивали да немају своје писане материјале о начину поступања са малолетницима којима је примењен васпитни налог или изречена посебна обавеза. Изузетак и добар позитиван пример је ЦСР Крушевац који има закључен Протокол о међусекторској сарадњи и поступању у заштити деце у ризику и младих с поремећајима у понашању на подручју Града Крушевца, на снази од октобра 2010. године. Овај Протокол садржи уводни део у коме се наводе принципи Конвенције УН о правима детета, Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица...; регистар и објашњење свих битних појмова; поступке у заштити деце и младих са ризичним понашањем; поступке у реализацији кривичних санкција кривично одговорних малолетника. У том делу објашњене су процедуре покретања поступка, поступак изрицања и извршења мере, посебно поступак извршења васпитних налога и посебних обавеза, као и извештавање о току реализације васпитне мере. Овај протокол потписало је девет релевантних локалних стакехолдера (Град Крушевац, Центар за социјални рад Крушевац, Школска управа за Расински округ, Више јавно тужилаштво у Крушевцу, Виши суд у Крушевцу, Удружење „Корак напред" из Крушевца, Јавно комунално предузеће „Крушевац", Међуопштинска организација слепих и слабовидих из Крушевца, Дом за децу „Јефимија" у Крушевцу).

Према наводима већине саговорника, нова организациона структура ЦСРа изазива доста контроверзи у пракси. Истакнуто је, наиме, да се укупан број случајева у центрима распоређује подједнако на све водитеље случаја који раде у Служби за децу, чиме се губи специјализација која је неопходна за рад са овом специфичном популацијом младих. Такође, како истиче ЦСР Ниш, често изостаје тимски рад и извештаји не садрже мишљење стручњака свих потребних профила.

Сви ЦСР су указали на потребу за додатним едукацијама за примену ВН/ПО али су нагласили да их треба организовати заједно са судијама, тужиоцима, ОЦД и јавним установама где се реализују ВН и ПО.

3.2. Избор и спровођење васпитних налога

ЦСР најчешће на следећи начин описују своје поступке везано за избор и спровођење васпитних налога: „По пријему дописа од јавног тужиоца, стручњак из ЦСР контактира малолетника и родитеље и организује састанак са њима. На састанку се, у оквиру разговора, реализује процена и даје мишљење о примени васпитних налога, а затим се исто у форми извештаја шаље натраг тужиоцу".

Половина (50%) ЦСР обухваћених овим истраживањем учествовала је и у избору васпитних налога. Нпр. ЦСР Крушевац учествује у избору васпитих налога, на начин да даје мишљење тужиоцу о малолетнику и о адекватном васпитном налогу. Врши процену малолетника и, на основу карактеристика и учињеног дела, предлаже реализацију васпитног налога и одговарајућој организацији (некој од потписница Протокола о сарадњи) за његову примену. Након упућивања малолетника у изабрану организацију од стране тужиоца, сачињава се план рада и извештава тужилаштво о започетој примени мере и касније о исходима.

3.3. Избор и спровођење посебних обавеза

Када су у питању посебне обавезе стручњаци из ЦСР Крушевац наглашавају да ЦСР не треба да предлаже васпитну меру/врсту посебне обавезе, већ само да доставе детаљан извештај надлежном суду у коме су наведене све околности које су од значаја за избор васпитне мере, на основу којег ће судија моћи да изрекне адекватну васпитну меру. Међутим, како истиче ЦСР Крагујевац, у дописима које добијају из суда стоји да судије траже предлог за васпитну меру и конкретно коју, али да (цит.) „ЦСР може дати само мишљење". За разлику од њих, ЦСР Нови Сад учествује и у избору посебне обавезе, док у ЦСР Ужице напомињу да (цит.) „стручњаци ЦСР не треба да предлажу меру", али да је код њих у ЦСР пракса разнолика: неки водитељи случаја у налазу/мишљењу ЦСР који пишу, предлажу и коју конкретну меру треба применити, а неки напишу само „мера отворене заштите". Очигледно је да су присутне бројне недоумице, различита тумачења и пракса и међу центрима, а и у оквиру истог ЦСР: да ли ЦСР треба да шаље само мишљење или уз то и предлог о типу заштите (отворена/затворена) или/и предлог конкретне ПО.

Запитаност водитеља случаја је код ситуације када малолетник треба да се упути у здравствену установу на третман: Ко упућује? У коју

здравствену установу? Ко плаћа услугу? Ко ће још да прати реализацију и пише извештај и коме: само суду, само ЦСР-у, обома?

Што се учешћа самих малолетника и њихових родитеља тиче, закључујемо да је оно спорадично, тј. да ЦСР о томе нема сазнања нити се о томе води евиденција и наглашено је да је и то питање потребно јасно регулисати. Нпр. ЦСР Ужице: „Тужилац не врши избор и примену васпитног налога у сарадњи са ЦСР, а да ли то раде у сарадњи са малолетником и родитељем/старатељем, то водитељи случаја из ЦСР-а не знају“

У шест од 10 ЦСР постоје уговори о сарадњи између ЦСР-а и организација где се примењују васпитни налози/реализују посебне обавезе, у којима су регулисана међусобна права и обавезе. Међутим, не постоје писани споразуми између тужилаштва/суда и ЦСР, ни како то ЦСР Краљево уочава, „нити постоје тројни споразуми – тужилаштво/суд, ЦСР и организација у којој се реализују посебне обавезе“.

Центри који имају склопљене уговоре о сарадњи са организацијама где се примењују васпитни налози/реализују посебне обавезе најчешће имају по неколико склопљених уговора (нпр. ЦСР Ужице има чак осам таквих уговора о сарадњи), а од организација са којима су уговори склопљени најчешће су у питању организације Црвеног крста, геронтолошки центри, хуманитарне и невладине организације.

ЦСР коментаришу да организације поступају по процедурама успостављеним протоколима о међусекторској сарадњи чије су оне потписнице, односно да не постоје посебно дефинисане процедуре и механизми ван онога што стоји у Протоколу о међусобној сарадњи.

Осим у случају ЦСР Краљева и Ужица који су разрадили форме извештавања, процедуре извештавања већином нису утврђене и присутне су различите форме (усмено, слободна писана форма, само евидентирање присуства, итд.) и истакнута је потребна за стандардизацијом и овог аспекта сарадње.

Стручњаци из ЦСР углавном су задовољни сарадњом са организацијама и садржајем извештаја о понашању малолетника и ефектима примене мере.

Питање безбедности и осигурања малолетника током реализације ВН/ПО у некој од организација није регулисано. Наглашено је да је то врло важно питање које је потребно регулисати.

3.4. Профил малолетника

Васпитни налози се у преко 50% случајева примењују код старијих малолетника (16–18 година), у преко 93% случајева малолетници су муш-

ког пола, ученици средњих школа. Сличан профил малолетника уочава се и у случајевима када се изричу посебне обавезе, с тим што су у још већем проценту заступљени старији малолетници.

Малолетници који су починили кривична дела потичу из свих социјалних група (различитог материјалног статуса породице, подједнако и из урбаних и руралних средина, потичу из домицилне и из избегличке и интерно расељеничке популације, из потпуних и непотпуних породица...), с тим што је напоменуто да је чест случај да су кривична дела која почине малолетници који долазе из потпуних породица ситуационе природе, где се сви породични ресурси мобилишу и код којих је најмања појава рецидивизма.

Васпитни налози су најчешће примењивани због лакших кривичних дела: ситне крађе, наношење лакших телесних повреда, оштећења и уништења туђих ствари, неовлашћеног фотографисања мобилним телефоном, утаје/преваре, угрожавања сигурности, итд.

Посебне обавезе најчешће су примењиване за насилничко понашање, учествовање у тучи, наношење тешких телесних повреда, разбојништво, насилничко понашање на спортским приредбама, тешке крађе, ометање службеног лица у обављању службене дужности угрожавање сигурности; неовлашћено држање опојних дрога; недозвољене полне радње, итд.

3.5. Ефекти примене васпитних налога и посебних обавеза

Девет од укупно 10 интервјуисаних ЦСР-а истиче позитивне ефекте примене васпитних налога/посебних обавеза.

Стручњаци у ЦСР Крушевац ефекте сажимају у једној реченици: „Малолетници којима је био изречен васпитни налог, исти схватају као шансу за промену, а родитељи као подршку у васпитању њихове деце и решавању њихових развојних проблема“, а затим подробније објашњавају на следећи начин: „Популација младих, која углавном долази у ЦСР, су пре свега деца која немају развијену одговорност и дисциплинованост, мањкаве су им радне обавезе, дешава се да им ова врста васпитне мере тешко пада, јер подразумева личну одговорност, радну ангажованост и самодисциплинованост“. Сличног је опажања и ЦСР Нови Сад: „Често се дешава у пракси, да иако су ово најблаже васпитне мере/санкције, да их малолетници доживљавају као строжије од појачаног надзора родитеља и органа старатељства, нарочито када је у питању посебна обавеза, укључивање у рад хуманитарног карактера без новчане надокнаде. Неретко се дешава да управо оваква мера мотивише малолетног, те су промене на плану личности и понашања евидентне након реализације мере. Ефекат примене васпитних налога огледа се у чињеници да већи број

малолетника не понови кривично дело, оствари добру сарадњу са ЦСР, као и са представницима организација у којима извршава изречену меру, и научи да боље организују своје време“. Једини ЦСР који је ефекте примене посебних обавеза процењује као слабе је ЦСР Ниш, уз објашњење да у Установи – Дому за децу са поремећајима у понашању, у којој се реализују посебне обавезе (Дневни боравак) не постоји адекватан садржај рада и план активности за малолетнике („Они играју компјутерске игрице или су потпуно незаинтересовани и одбијају да одлазе у исти“).

Велика већина саговорника из ЦСР-а наглашава да није развила специјализован инструментаријум праћења тока примене и ефеката реализације ВН и ПО, већ примењује стандардне методе тј. да дете прате стручњаци који раде са њим посматрањем, кроз разговор са малолетником, родитељима, на основу извештаја организација у којима се спроводе ВН и ПО.

Јединствен је одговор да ЦСР нема непосредне званичне евиденције рецидива, као ни праћења понашања малолетника после реализованог васпитног налога/посебне обавезе, изузев у случају рецидива, када им тужилаштво доставља Обавештење о томе, те се предмет поново активира.

Утисци самих учесника, тј. њихових родитеља/породица везано за избор и начин реализације васпитних налога или посебних обавеза, према исказима наших саговорника, су по њиховим сазнањима углавном позитивни. У ЦСР Крушевац овако објашњавају: „У почетку се јавља неповерење и сумњиичавост, па чак и противљење, али након овог кратког периода учесници и њихове породице схватају предност овог начина рада са малолетником и постају сарадљиви“.

Постоји апсолутна сагласност наших саговорника из свих 10 ЦСР да је потребно у већој мери примењивати васпитне налоге, а овакав став је објашњен следећим аргументима:

- Васпитни налог је „предмера“ – превенција, а то управо недостаје. „Ми примарну превенцију немамо у социјалној заштити, већ само терцијарну“ (Панчево);
- Изрицањем васпитних налога од стране тужиоца за малолетнике избегава се спровођење судског поступка (Нови Сад);
- Васпитни налози су бољи за малолетнике и за заједницу – „појефтињују и скраћују“ поступак према малолетнику (Ниш).

3.6. Сарадња

Сви саговорници су сагласни да је **сарадња са тужилаштвима и судовима** задовољавајућа, али би морала да буде још много боља. Коли-

ки је значај међусекторске сарадње у овој области илуструје ЦСР Ниш исказом да „када би код свих актера у систему била успостављена ефикасна комуникација и сарадња, 70% случајева малолетних починилаца кривичних дела би могло да се „скрене“ из судског поступка у примену васпитних налога.

Издвојени су следећи проблеми и дате препоруке за унапређење сарадње:

- „Оно што недостаје је да стручњаци из ЦСР, тужилаштва и суда седну и да се договоре шта и како треба да раде у конкретном случају (Нови Пазар);
- Неопходно је усавршити и разрадити механизме извештавања и праћења ефеката реализованих васпитних налога и посебних обавеза (Крушевац);
- Проблем представља и начин поступања везано за ревизију васпитних мера – предлажу да се, уместо достављања само извештаја ЦСР, организују заједнички састанци на шест месеци, односно да добију и извештај и да се организује и састанак (Краљево);
- Тужиоци/судије неблаговремено достављају правоснажне Одлуке ЦСР-у (раније је то био редован случај, а сада је тај рок углавном краћи. Постоји неувремењеност и када су у питању оптужни предлози од стране тужилаштва (Краљево);
- „Тужиоци и судије се не труде да ЦСР-у олакшају примену ВН и ПО (нпр. кажу само рад у хуманитарној организацији, а требали би да наведу и колико сати и у којој врсти хуманитарне организације...). Све то ради сам ЦСР“ (Ужице);
- Догађа се да припремни поступци трају недопустиво дуго (чак за годину дана судије не закажу главни претрес). Како радна верзија измена Закона о малолетним починиоцима кривичних дела предвиђа да суд може да казни ЦСР са 100.000 динара ако Центар не одговори Суду у року – 30 дана, постоји запитаност ко ће и колико да казни судију, који у року од годину дана не закаже главни претрес (Крушевац);
- Фрустрирајуће кратки рокови који су дати ЦСР за одговоре на дописе и непримерен наредбодавни тон у званичној коресподенцији између две институције (судије „налажу“, уместо да „моле“ за одговор (Крагујевац) или како је то ЦСР Ниш описао као „ауторитарни став суда, или како кажу: „Суд се поставља мало изнад ЦСР-а“;
- Велики проток времена од момента учињеног кривичног дела до момента када ЦСР добије захтев за обраду, а још је већи

проблем велики проток времена од момента правоснажности судског решења до слања истог у ЦСР. Некада прође и по годину дана;
- Честе недоумице шта се тачно тражи од ЦСР-а, односно шта треба да пише у њиховом Извештају суду;
- „У пракси судија више уважава мишљење тужиоца, него ЦСР-а, а како тужилац може да зна боље од социјалног радника из ЦСР-а шта је најбоље за малолетника“ (Панчево);
- Не постоје никакви протоколи о сарадњи на националном нивоу између правосуђа и социјалне заштите и то треба урадити, а на основу њих правити протоколе о сарадњи између судства, тужилаштва и ЦСР-а.

Сви ЦСР који су успоставили **сарадњу са установама/организацијама**, у којима се реализују васпитни налози и посебне обавезе су изразили задовољство квалитетом сарадње, али и издвојили следећа опажања, проблеме и препоруке за унапређење ове праксе:
- Сегмент који је неопходно још оснажити у овој сарадњи су компетенције особа задужених за праћење малолетника у организацијама где се примењују ВН и реализују ПО и обуке за извештавање према ЦСР-у. (Крушевац, Суботица);
- Тешкоћу представља чињеница одсуства потписаног Протокола о сарадњи између ЦСР-а са Дневним боравком и установом за лечење у којој би била реализована та посебна обавеза (да се укључи у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама), (Ниш);
- Тешкоћу за одржавање продуктивне сарадње представља чињеница да организације пружају ове услуге без надокнаде, а да могу имати додатне издатке (заштитна опрема, осигурање за малолетника,...), (Крушевац)
- Проблем када нека организација пита које је кривично дело починио малолетник, питају шта је заправо урадио (нпр. Црвени крст неће да прими малолетника, уколико је у питању кривично дело крађе). Запитаност је водитеља случаја, како да истовремено испоштују Закон са једне стране, а са друге, да дају одговоре на ова питања организацијама, како би и оне биле спокојне (Ужице).

3.7. Препоруке стручњака из центара за социјални рад

Опсервације и предлози стручњака из центара за социјални рад су следећи:

- Истакнута је потреба за додатним едукацијама свих водитеља случаја у ЦСР (како радити са малолетницима са понашајним испадима, како реализовати васпитни налог), или пак специјализација оних који ће искључиво радити са овом категоријом корисника (Краљево) као и неопходност поновног успостављања праксе да се са малолетним починиоцима кривичних дела ради тимски као раније (Ниш, Панчево, Суботица);
- Изражена је велика потреба ЦСР-а за упутствима/материјалима за примену ВН/ПО, протоколима о конкретним задацима које ЦСР треба да спроведе у поступку реализације ВН/праћења ПО, упутствима како писати извештај, каква треба да буде форма Уговора о сарадњи (Краљево), итд;
- Ингеренције везано за избор, успостављање контакта и уговарање сарадње са организацијама/установама за реализацију ВН/ПО треба да су у надлежности Министарства, а улога ЦСР да буде само у упућивању малолетника у одређене организације и праћењу реализације ВН/ПО;
- Да се ПО могу реализовати у дневним центрима које воде ЦСР (Пријепоље);
- Одсуство регулативе око упућивања/подвргавању малолетника испитивању и одвикавању од болести зависности и на укључивање у појединачни или групни третман, и нерешен проблем финансирања тих налога/обавеза;
- Предстојећим изменама регулативе потребно је у Тужилаштву створити све потребне нормативне, кадровске, материјалне и просторне услове за изрицање предметног васпитног налога у фази пре покретања припремног поступка;
- Да ЦСР буду упознати са садржајем Предлога за примену васпитне мере и Предлога за изрицање кривичне санкције пре заказивања седнице већа – главног претреса.
- Предлог да у Закону о малолетницима буде дефинисан довољан рок за достављање захтева од стране суда за мишљење о малолетнику – реакција на (не)увремењености захтева (чести захтеви од суда за налазом дан уочи суђења не остављају простор за квалитетну процену...).
- Неопходност боље сарадње свих институција (Нови Пазар) и већег повезивања и заједничких едукација са судијама и јавним тужиоцем (Пријепоље);

- Потребна је хитна израда Правилника о примени васпитних налога (Ужице, Нови Пазар);
- Да се Законом јасно дефинише који су то послови које млади могу да обављају у оквиру примене ВН и реализације ПО и да се дефинишу – установе (протоколи на нивоу министарстава);
- Да се Законом предвиди која обука и знање је потребно за особе из те организације које би биле задужене за праћење малолетника;
- Потребно је јасно дефинисати ко је задужен за процену штете коју малолетник начини извршењем кривичног дела (Крушевац);
- Потребно је регулисање питања материјалне подршке организацијама за реализацију ВН или ПО (Крагујевац);
- Неопходно је јачање људских ресурса у континуитету (Нови Пазар), размена искустава – хоризонтални трансфер знања, омогућити посете за размену примера добре праксе са земљама из окружења (Крушевац);
- Нормирање рада стручњака у ЦСР који раде са малолетницима који су у сукобу са законом (Крагујевац);
- Потребна је специјализација тужилаца који би у оквиру тужилаштава радили само ову проблематику (Ужице);
- Предлаже се запошљавање социјалног радника или психолога у тужилаштвима за примену васпитних налога што би допринело превенцији институционалног збрињавања (Крагујевац);
- У ЦСР Суботица предлажу повратак на тимски рад у раду са овом популацијом;
- Судија у свом допису према ЦСР-у треба јасно да наведе шта му је потребно у извештају Центра (Крушевац);
- Процедура би се могла скратити када би полиција при саслушању у формату својих питања малолетнику имала и питање: „Да ли признајеш да си починио кривично дело?“ и ако је одговор потврдан, „Да ли прихваташ васпитни налог?“ (Крушевац);
- ЦСР немају повратне информације од суда, о обустави примене васпитне мере, а суд би морао да обавести центар, како би овај ставио досије у пасиву (Нови Пазар).
- Предлог да седници већа на којој се доноси одлука и изриче васпитна мера обавезно присуствује малолетник са родитељем – старао цем, а не да се изречена васпитна мера саопштава адвокату уместо малолетнику и његовим родитељима како се догађа у пракси;

- Чест случај у пракси да један судија води припремни поступак, а други судија изриче васпитну меру, па се догоди да судија који изриче васпитну меру никада није ни видео малолетника, већ то ради само на основу документације (Ужице);
- Препорука да за прво почињено кривично дело, од стране малолетника, за које је запрећена казна затвора до три године, јавни тужиоци преузму већу одговорност (Нови Пазар);
- Проблем како поступати са малолетним учиниоцима кривичних дела са сметњама у развоју (Ниш, Суботица), а како ако се не испуни ПО (нема санкције);
- Предлог ЦСР Краљево да се у интегралу (компјутерском програму за ЦСР) отвори могућност евиденције рецидива за малолетнике и млађа пунолетна лица због честих захтева суда за обрадом.

4. Кључни налази из интервјуа са представницима удружења грађана и јавних установа

Обављени су интервјуи са представницима шест организација, од којих су два удружења грађана и четири јавне установе (геронтолошки центри и јавна комунална предузећа) које учествују у спровођењу васпитних налога и посебних обавеза или су ангажоване као пружаоци услуга деци у ризику и или у сукобу са законом.

Пружаоци услуга нису прошли специфичне обуке за поступање и примену ВН и ПО, с тим што су представници удружења грађана имали низ специфичних обука, почев од медијације, организације програма дневног боравка, дечијих права... Сви су навели потребу за додатним обукама.

Једно од два посећена удружења грађана („Корак напред“ из Крушевца) учествује у реализацији васпитних налога и спровођењу васпитне мере појачаног надзора уз дневни боравак, а по решењу суда/тужилаштва, на основу склопљеног протокола о међусекторској сарадњи. Друго, („Шанса“ из Пожаревца), и поред Споразума о сарадњи склопљеног још 2009. године са Тужилаштвом, Судом, ЦСР, градском управом и осталим актерима на нивоу заједнице нема искустава у примени васпитних налога или посебних обавеза, јер је у Пожаревцу изостала примена васпитних налога/изицање посебних обавеза од стране тужиларства/суда, већ су до сада само упућивани малолетници од стране центра за социјални рад са изреченим васпитним мерама „укор“, „појачан надзор од стране родитеља“ и „појачан надзор од стране органа старатељства“.

Када су у питању геронтолошки центри/јавна комунална предузећа у којима су реализовани васпитни налози за 33 малолетника (највише у

ГЦ Нови Сад за њих 27), исти су реализовани на основу склопљених споразума са ЦСР, а по упућивању на основу решења суда/тужилаштва.

У структури лица упућених у удружења и јавне установе доминирају малолетници и млађи пунолетници, тј. лица старости од 16 до 19 година, углавном мушког пола (само 3 девојке), а најчешћа кривична дела су ситне крађе, туче са елементима повреде, кривична дела из области безбедности јавног саобраћаја.

Удружење „Корак напред“ има развијена документа која могу послужити као методолошка упутства у примени изречених васпитних налога посебних обавеза (кућни ред, пословник о раду, пријемни лист, инструмент за почетну процену, упитник за упознавање дете/родитељ, листа праћења...).

Када су у питању механизми сарадње, оба удружења су потписнице међусекторских протокола (меморандума о сарадњи) и њихове услуге су ушле у област проширених права финансираних од стране градова, док геронтолошки центри/ЈКП имају потписане споразуме о садарњи са ЦСР. Протоколи о сарадњи дефинишу само опште аспекте споразума потписника.

Када је у питању систем извештавања, он није стриктно дефинисан, и обично је био заснован на подношењу усмених извештаја у неодређеном временском периоду током имплементације саме васпитне мере и писања завршних извештаја након саме реализације у слободној форми. Завршне извештаје шаљу за сваког малолетника понаособ, сви изузев јавних комуналних предузећа.

Као ризик при примени васпитног налога наводе чињеницу недефинисане одговорности у случају повреде малолетника. Ни при удружењима ни при установама/ЈКП не постоји посебно израђен методолошки инструметариј праћења тока и ефеката реализације васпитне мере, па самим тим не постоји ни структуирана анализа њене примене. Процена је да су васпитне мере дале жељене ефекте и да по усменим и личним сазнањима није било појаве рецидивизма, изузев у једном случају (Пожаревац).

Према исказима саговорника, по питању избора и начина реализације васпитне мере малолетници и њихови родитељи/стартељи су задовољни, тим пре што су мере увек реализоване у складу са дневним активностима малолетника/млађих пунолетника (вођено је рачуна о похађању школе, да се мера уклопи уз посао, ако раде).

Саговорници сматрају ову меру корисном и истичу потребу за њеном већом применом, с тим што предлажу да се њихова улога и одговорности законски регулишу.

5. Кључни налази из интервјуа са правосудним органима

- Само у највећим судовима и јавним тужилаштвима постоје посебна одељења за поступање по малолетничким предметима (Београд и Нови Сад), у појединим судовима постоје поједине судије које поступају само по малолетничким предметима (Ниш, Панчево и Крушевац), а у свим осталим правосудним органима јавни тужиоци и судије за малолетнике поступају и у другим материјама. Због тога, а и због смањења броја јавних тужилаца и судија, као једне од последица реформе правосуђа, повећано је оптерећење различитим врстама предмета, те се губи специјализација за поступање по малолетничким предметима.
- Сви јавни тужиоци и судије су прошли обавезну обуку за примену Закона о малолетницима, али је изостала континуирана обука о примени васпитних налога према малолетницима и о изрицању васпитне мере посебне обавезе малолетницима, праћењу њихове реализације, вођењу евиденције, извештавању. То има за последицу изостанак примене васпитних налога у већем обиму од стране јавних тужилаца. Васпитни налози се мање примењују и од стране судија за малолетнике, а тамо где постоји примена она је у току поступка и увек на предлог јавног тужиоца.
- Од свих пет врста васпитних налога најчешће је примењивано извињење и накнада штете (Закон о малолетницима, 2005, чл. 7. тач.1.) и од стране јавних тужилаца и од стране судија за малолетнике, потом, укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послове, социјалног, локалног или еколошког садржаја (тачка 3. истог члана).
- Васпитни налози – Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога (тачка 4. истог члана) и Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту (тачка 5. истог члана) – које могу да примене само судије за малолетнике, примењују се тек у спорадичним случајевима.
- Изрицање васпитне мере посебне обавезе је прихваћено и има тенденцију раста. Ова васпитна мера изриче се малолетним али и пунолетним лицима за кривична дела која су извршили као малолетници. Мера се може изрећи и самостално, а и уз друге васпитне мере (пре свега појачан надзор од стране органа старатељства или од стране родитеља).

- Судије најчешће изричу посебне обавезе: редовно похађање школе или да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, потом извињење, (Закон о малолетницима, 2005, чл. 14. тачке 3, 4. и 1.). У посматраном периоду на решења којим су изречене васпитне мере није било жалби.
- Праћење извршења посебних обавеза у пракси се спроводи на начин како прописује Закон о малолетницима – преко надлежног ЦСР који о томе у писменим извештајима обавештава виши суд који је донео решење о изрицању васпитне мере посебне обавезе.
- Досадашњи ефекти примене васпитних налога и посебних обавеза су позитивни. Већина јавних тужилаца – судија за малолетнике који су применили васпитне налоге сматра да су утисци самих учесника тј. њихових родитеља/породица везано за избор и примену васпитних налога позитивни, наилазе на одобравање родитеља, а било је ситуација да су се родитељи и сами обраћали и тражили помоћ.То потврђују подаци о скоро потпуном одсуству рецидива. Слични подаци су и када је у питању примена посебних обавеза у већини градова – није велики број повратника, уз изузетак два града који бележе већи проценат поврата код малолетника.
- Сарадња између носилаца правосудних функција из виших – апелационих јавних тужилаштава и судова који поступају у малолетничким предметима је одлична, а постоје бројни проблеми у сарадњи правосудних органа и центара за социјални рад, уз мали број позитивних изузетака. Стручњаци из правосуђа имају утисак да су настали проблеми у сарадњи са ЦСР од момента увођења водитеља случаја, односно примене новог Правилника о раду ЦСР. Водитељ случаја пише и доставља извештај, који је често непотпун. Онда се тражи допуна извештаја у погледу изјашњавања око узраста, степена зрелости и других својстава личности малолетника. Примедбе су да се водитељи случаја олако изјашњавају о нецелисходности вођења поступка према малолетнику уместо о могућности примене васпитног налога. Поједини ЦСР не поступају у смислу чл.64 Закона о малолетницима, јер и даље достављају предлог уместо мишљења због чега у жалбама браниоци наводе да ЦСР пресуђују. Такође, извештаје појединих ЦСР потписује директор а да није наглашено ко је сачинио извештај.

Стручњаци из правосуђа су, током разговора изнели бројне препоруке које се односе на све актере реформе малолетничког правосуђа у Србији, а кључне су:

1) Употпунити правни оквир:

Још увек није донет Правилник о примени васпитних налога. Потребно је у што краћем року донети овај подзаконски пропис или примену васпитних налога регулисати у одредбама Закона о изменама и допунама Закона о малолетницима (да се пропишу процедуре и стандарди за примену појединих васпитних налога, да се регулише ко финансира реализацију васпитних налога и посебних обавеза...). Законом је регулисано да трошкови поступка за све кривичне санкције према малолетнику падају на терет буџетских средстава (Закон о малолетницима, 2005, члан 94. ст. 1.), али васпитни налози нису кривичне санкције, као ни посебна обавеза подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића и опојних дрога.

2) Адекватније вредновати рад јавних тужилаца и судија за малолетнике

Потребно је вредновати рад јавних тужилаца и судија за малолетнике у примени васпитних налога, као и рад судија за малолетнике по предметима извршења васпитних мера (у даљем тексту Ивм). Постојећи прописи који се односе на рад носилаца јавнотужилачких и судијских функција не вреднују ни на који начин рад по предметима васпитних налога ни јавним тужиоцима, а ни судијама за малолетнике. Иста је ситуација када је поступање судија за малолетнике по Ивм предметима (Оквирна мерила за одређивање броја судија ... чл.3. тач.2. – вреднују само рад судија по Ким и Км предметима).

Поступању по малолетничким предметима у тужилачкој а и у судијској организацији, генерално се не придаје одговарајући значај (ова врста предмета се третира као нужно зло).

3) Обезбедити континуирану едукацију стручњака за примену ВН и ПО

Потребна је **константна едукација јавних тужилаца и судија**, пре свега новоизабраних судија, односно судија који, по први пут, од 2010. године поступају у оваквим предметима. Такође, треба тежити даљој специјализацији јавних тужилаца и судија који поступају само у малолетничким предметима, или бар претежно у малолетничким предметима. У том циљу потребно је организовати семинаре, радионице ...за јавне тужиоце и судије за малолетнике.

Потребно је **спровести систематску обуку стручних лица из области социјалне заштите**, као и организовати заједничке обуке стручњака из свих система, који раде на проблематици малолетничког правосуђа. Обуке треба да прате нове законске односно подзаконске прописе и њихову примену, стандарде ...

4) Унапредити систем вођења евиденције

Потребно је изменити уписнике и евиденције у вишим јавним тужилаштвима – предвидети рубрике у које ће се уводити васпитни налози јер их постојећи уписници не познају – немају одређену рубрику која се односи на васпитне налоге. Такође, треба увести и тзв. помоћне књиге – извршење васпитних налога, контролник извршења васпитних налога – које тренутно не постоје у јавним тужилаштвима.

Потребно је допунити евиденције и у МУП РС, јер када добију обавештење од ВЈТ да је због примене васпитног налога према поједином малолетнику кривична пријава одбачена, иако је малолетник признао извршење кривичног дела, тај податак се не третира адекватно – не постоје одговарајуће рубрике које се односе на васпитне налоге.

Треба извршити прилагођавање статистичких образаца који се од стране правосудних органа достављају Републичком заводу за статистику. Податке о ВН и ПО би требало прикупљати збирно, али и појединачно по појединим врстама примењених васпитних налога односно изречених посебних обавеза, јер су то специфичне мере односно санкције које имају различите модалитете – врсте, за разлику од свих осталих кривичних санкција које се могу изрећи према малолетнику.

5) Поједноставити процедуре за примену васпитних налога

У тренутку када још не постоји подзаконски пропис којим би се уредила примена сваког појединог васпитног налога, потребно је избегавати сваки формализам и охрабривати различите приступе у раду појединих носилаца правосудних функција. На пример, препорука је да припадници полиције за малолетнике који су у првом контакту са малолетником могу да после саслушања траже изјашњење о сагласности за примену васпитног налога према њему. Вредност оваквог поступања је несумњива јер се скраћује поступак, малолетник се од старта упознаје са могућностима да не буде уведен у одређене кривичне евиденције, чиме се смањује број предмета у судовима, али и дужина трајања поступка у јавним тужилаштвима. На тај начин на малолетнике се делује и превентивно и позитивно.

6) Јачати сарадњу на локалном нивоу

Потреба боље сарадње на локалном нивоу је евидентна, јер се без те сарадње не могу спровести сви васпитни налози а ни све васпитне мере посебне обавезе.У овом моменту мали број градова може се похвалити да је донео локални план активности у борби против малолетничког криминалитета и да има осмишљен план активности за спровођење диверзионих мера односно примену алтернативних санкција у том погледу. Иницијатори сарадње би требало да буду носиоци правосудних функција на локалном нивоу – јавни тужиоци и судије за малолетнике. Циљ би био укључивање што већег броја партнера са подручја свих општина које припадају округу у оквиру кога је територијална надлежност Вишег јавног тужилаштва – Вишег суда, а не да се заобиђу мањи градови – општине ван седишта округа који се суочавају са истим проблемима.

7) Уподобити законску регулативу

Стручњаци из правосуђа су дали сасвим конкретне предлоге за измене и допуне Закона о малолетницима:

- Потребно је проширити могућност примене васпитних налога од стране јавних тужилаца на већи број или све васпитне налоге
- У погледу васпитног налога из чл.7.тач.1. Закона треба терминолошки додати и: измирење (од значаја за могућност медијације).
- За кривична дела извршена од стране малолетника из нехата, за која је запрећена казна затвора до пет година, треба обавезно покушати примену васпитног налога од стране јавног тужиоца, пре покретања припремног поступка
- Посебну обавезу из чл.14.тач.3. Закона треба преформулисати и предвидети: да малолетник редовно полаже испите у току ванредног завршетка основне школе.
- Потребно је обавезно присуство малолетника седници Већа за малолетнике, јер се долази до апсурдне ситуације да се изречена васпитна мера саопштава браниоцу малолетника (чл. 73. ст. 3 Закона).
- У наредном периоду изнаћи могућности да се уведу стручна лица у више судове – виша јавна тужилаштва која би помогла у раду са малолетницима. Треба запослити психологе – педагоге, који би помагали у раду а истовремено би били веза са ЦСР. Они би на основу анализе малолетника у сукобу са законом могли да буду значајна помоћ пре свега ВЈТ да се одлуче у погледу примене васпитних налога, опортунитета, условљеног опортунитета. Такође, били би ангажовани у пружању помоћи судијама за малолетнике у праћењу малолетника код извршења посебних обавеза.

**Славица Милојевић, руководилац Одељења
за информисање, промоцију и подршку
Републички завод за социјалну заштиту, Београд**

УСЛУГЕ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ У ЛОКАЛНИМ ЗАЈЕДНИЦАМА
– Успостављена База података –

Резиме

Републички завод за социјалну заштиту, руковођен стратешким циљевима развоја система социјалне заштите и својим програмским циљевима и задацима, прикупио је и систематизовао податке о локалним услугама социјалне заштите о чијем финансирању се старају локалне самоуправе, као и податке о корисницима и пружаоцима тих услуга. Резултат тог процеса је успостављена База података о локалним социјалним услугама, доступна на сајту www.zavodsz.gov.rs

База података о локалним социјалним услугама је настала као резултат потребе да се стекне увид у актуелни степен њихове развијености на локалном нивоу. Наиме, пошло се од чињенице да је од стратешког значаја сагледати заступљеност социјалних услуга, ниво „покривености" корисника, потенцијал пружалаца услуга у појединачним, конкретним локалним срединама. База је одраз тежње да се на једном месту групишу информације о услугама социјалне заштите које се финансирају из буџета локалне заједнице, услуге које су предиспониране да буду одрживе и континуирано доступне корисницима у конкретним локалним срединама на територији целе Србије.

Потпунији увид у развијеност социјалних услуга ствара основе за њихову систематизацију и израду препорука за даљи развој и унапређење система социјалне заштите у целини. Уз то, јасан увид у постојеће, а поготову недостајуће услуге, може да буде и квалитетан показатељ потенцијалним и будућим пружаоцима

услуга, подстицај различитим социјалним актерима на локалном нивоу.

Развојност Базе података о постојећим услугама социјалне заштите треба сагледавати из перспектива: а) увид у недостајуће услуге у конкретној локланој заједници / региону; б) увид у потребе за увођење нових, унапређење и развој постојећих услуга социјалне заштите, као и њихову уравнотежену/рационалну распоређеност/заступљеност на територији целе Републике Србије.

Кључне речи: услуге социјалне заштите, база података, локална заједница

*
* *

1. Развојни контекст

Развијеност и доступност локалних услуга представљају веома значајне стратешке циљеве развоја система социјалне заштите у Републици Србији. Стратегијом развоја социјалне заштите, утврђено је да „анализа потреба и пројекција развоја услуга на општинском и међуопштинском нивоу првенствено треба да допринесе сагледавању потенцијала локалне заједнице за настављање развоја постојећих услуга у оквиру ресора социјалне заштите, развоја нових услуга, као и укључивање нових извођача услуга (невладине организације, установе сектора и приватници)»[1]. Заинтересована стручна јавност, у различитим ситуацијама, наглашавала је потребу систематизовања управо ових података, како би се сагледало актуелно стање и како би се на основу утврђеног стања пројектовао њихов даљи развој.

Други значајан ослонац у отпочињању процеса систематизације података о локалним услугама социјалне заштите било је доношење Закона о социјалној заштити и усклађивање нормативних оквира развоја система. Народна Скупштина Републике Србије усвојила је Закон о социјалној заштити крајем марта 2011. године, а његова примена отпочела је 12. априла исте године. Закон о социјалној заштити је, поред осталог, дефинисао услуге социјалне заштите, кориснике и пружаоце услуга, као и све параметре од значаја за квалитет услуга које се у оквиру система социјалне заштите обезбеђују грађанима. Овим Законом су социјалне услуге груписане у пет група: 1) услуге процене и планирања, 2) дневне услуге у заједници, 3) услуге подршке за самосталан живот,

[1] Стратегија развоја социјалне заштите, Посебни циљ 2: Развијање мреже услуга у заједници, Београд, 2005.

4) саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге и 5) услуге смештаја[2]. Законом дефинисано груписање социјалних услуга одредило је оквир, определило начин за прикупљање података, њихово груписање и представљање у Бази.

Посматрано из перспективе заинтересоване стручне јавности, База је настала као резултат потребе да се стекне увид у актуелни степен развијености и географску заступљеност услуга социјалне заштите на локалном ниовоу, као и увид у недостајуће услуге у локалној заједници и на територији целе Републике Србије. Разноврсност и услуга и пружалаца, а посебно трајност, односно временска ограниченост пружања одређених услуга определила је Завод да прикупи податке и у Бази представи само тзв. интитуционализоване социјалне услуге. Реч је о услугама за које су локалне самоуправе донеле одлуке о финансирању, чиме услуге стичу предуслов одрживости. Корисници социјалних услуга су, у складу са Законом о социјалној заштити који се примењује од априла 2011. године, разврстани у основне групе корисника – деца и млади, породице и одрасли и старији.

2. Методологија прикупљања, обраде и приказа података

База података је резултат вишемесечног аналитичко-истраживачког процеса током којег су дефинисани параметри од значаја за прикупљање, обраду и презентацију података о степену развијености услуга социјалне заштите у локалним заједницама у Србији.

Процес истраживања и прикупљања података отпочео је «десктоп» анализом и утврђивањем основних параметара неопходних за дефинисање циљева и очекиваних резултата. Посебна пажња посвећена је обухвату и прецизном утврђивању могућности за прикуљање релевантних података. Наиме, Завод располаже подацима да је у локалним заједницама разноврсна понуда социјалних услуга које корисници могу да користе у одређеном периоду. Међутим, значајан број тих услуга настао је и одвија се као део пројектних активности, са раличитом дужином трајања. Отуда опредељење да у Бази података представимо услуге са извеснијом одрживошћу. База података о локалним социјалним услугама садржи податке о услугама за које су локалне самоуправе донеле одлуке о финансирању, у целини или делимично, чиме услуга стиче један од битних предуслова одрживости.

Други значајан оквир представљало је дефинисање врсте услуга о којима База треба да обједини податке. У складу са Законом о социјалној

[2] Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС бр. 24/11, Београд, 2011.

заштити, прикупљени су подаци и у Бази су представљене услуге подршке за самосталан живот, дневне услуге у заједници и саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, за које се, како је предвиђено Законом, стара локална самоуправа[3].

Након дефинисања наведених оквира, креиран је поштански упитник за прикупљање података и прослеђен свим локалним самоуправама и свим установама социјалне заштите, с молбом да упитник проследе и организацијама у цивилном и приватном сектору, уколико су и оне пружаоци локалних социјалних услуга. У предвиђеном року, попуњене упитнике вратило је 112, односно 96% локалних самоуправа којима је упитник био упућен. Важно је нагласити да је успешном прикупљању података значајно допринело активно учешће установа социјалне заштите – центара за социјални рад и установа за смештај корисника.

Прикупљање података започето је средином септембра 2010. године и траје континуирано, у складу са сталним порастом броја локалних заједница које успостављају и развијају локалне социјалне услуге, усклађене са конкретним потребама локалног становништва.

Истовремено, уз прикупљање и обраду података, креиран је софтвер за управљање подацима о нивоу и заступљености услуга социјалне заштите. Софтвер омогућава једноставан унос података, њихову графичку и табеларну интерпретацију. Практично, База омогућава преглед података: а) према услузи и б) према локалној заједници. Пример: а) у колико локалних заједница се пружа одређена услуга социјалне заштите, или б) које су све услуге доступне корисницима у одређеној заједници.

3. Коме је База намењена и шта омогућава?

База података о локалним услугама социјалне заштите је од користи бројним социјалним актерима, пре свега у систему социјалне заштите, али и доносиоцима одлука у другим сферама друштвеног живота. Коришћење расположивих података је разноврсно и усмерено специфичним потребама корисника Базе.

- Креаторима политике и доносиоцима одлука База пружа увид у врсту развијених социјалних услуга и њихову територијалну заступљеност, што је својеврсни водич у правцу даљег подстицања и подршке развоју услуга у срединама у којима за сада оне не постоје.

[3] Чл. 44, 45 и 46, Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС 24/11, Београд, 2011.

- Заинтересованој научној и стручној јавности, База је значајан извор података по различитим параметрима – по врсти услуга, по пружаоцима, по циљним групама којима су те услуге намењене, по територијалној заступљености и др.
- Актуелним и потенцијалним корисницима услуга База података представља својеврсни оријентир – у којој средини која услуга је на располагању одређеној групи
- И најзад, али не мање важно, актуелним и потенцијалним донаторима, као и пружаоцима услуга, База служи као водич у правцу области подршке које треба развијати.

Могућности коришћења Базе података су разноврсне. Софтвер се састоји од:

- Интерактивне мапе Србије која олакшава приступ подацима за конкретне општине, као и графички приказ распрострањености појединих услуга,
- Базе услуга социјалне заштите, као и циљних група, које препознаје Закон о социјалној заштити
- Базе пружалаца услуга из јавног и цивилног сектора.

Софтвер омогућава једноставан унос података прикупљених са терена и њихову графичку и табеларну интерпретацију.

Практично, База омогућава преглед података о конкретној услузи – нпр. у којим се све локалним заједницама у Србији пружа услуга „Становање уз подршку за младе који се осамостаљују“.

Такође, База омогућава да се сагледа степен развијености социјалних услуга у појединачним локалним заједницама – нпр. у претраживачу општина /градова, сложеном по азбучном реду, изаберете град или општину за коју желите податке и добијете преглед локалних услуга које се у тој заједници пружају, као и ко су пружаоци тих услуга.

На сајту Републичког завода за социјалну заштиту, www.zavodsz.gov.rs, доступни су подаци о социјалним услугама у појединачним локалним заједницама, као и подаци о заступљености појединачних социјалних услуга на територији целе Републике Србије.

Прикупљање података започето је средином септембра 2010. године и траје континуирано јер је развој локалних услуга социјалне заштите процес који непрекидно траје. Када је реч територијалној покривености, База приказује територију целе Републике Србије, укључујући и Косово и Метохију, при чему треба имати у виду да је било могуће прикупити податке само из седам локалних заједница са овог подручја.

4. Први показатељи[4]

Први резултати обраде података показују да се у Републици Србији организује **укупно 31 различита локална социјална услуга**, од којих:

- 14 услуга намењених деци и младима,
- девет услуга намењених одраслима и старима и
- осам услуга које подједнако користе све групе корисника, односно услуге које су за потребе ове базе класификоване као услуге подршке породицама, или услуге подршке жртвама трговине људима или жртвама породичног насиља.

Укупан број локалних социјалних услуга у 137 локалних заједница је 351. При томе, важно је истаћи да су локалне заједнице на Косову и Метохији уврштене у укупан број градова и општина које се приказују.

За креаторе политике и доносиоце одлука, као и за теоретичаре и практичаре у систему социјалне заштите, од посебног значаја може бити податак да **у 37 локалних заједница у Србији нема локалне социјалне услуге** финансиране из буџета локалне самоуправе.

Међу услугама социјалне заштите које се реализују на локалном нивоу, доминирају услуге дневног боравка и услуге помоћи и неге у кући, а потом следе услуге подршке за самосталан живот.

Када је реч о услугама намењеним **деци и младима**, најчешће је организована услуга „Дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју“, која се пружа у 62 локалне заједнице у Србији. Уз њу, према заступљености, следи услуга „Дневни боравак за децу и младе са телесним инвалидитетом“, у 14 средина и потом услуга „Становање уз подршку за младе који се осамостаљују“, коју пружа 13 градова /општина.

Међу услугама намењеним **одраслима и старијима**, најзаступљенија је услуга „Помоћ и нега у кући за одрасле и старије“, која се обезбеђује у 79 локалних заједница у Србији. Друга по бројности локалних заједница је услуга „Клуб за старије“, која се обезбеђује у 28 средина, а на трећем месту је услуга „СОС телефон за жртве породичног насиља“, коју обезбеђује 15 градова/општина у нашој земљи.

Када је реч о **пружаоцима услуга**, подаци показују да локалне самоуправе чешће указују поверење установама социјалне заштите у јавном сектору него организацијама у цивилном сектору. Иако су невладине организације најчешће први носиоци и својеврсни пионири у успостављању социјалних услуга на локалном нивоу, институционализација тих услуга од стране локалних самоуправа за већину градова/општина још представља тешкоћу. То објашњава и распрострањено уверење међу заинтересованом стручном јавношћу да су локалне социјалне услуге и

[4] Према подацима из јуна 2011. године

по броју и по садржају далеко развијеније, али и да су, на жалост, оне најчешће ограниченог трајања. Наиме, већина локалних социјалних услуга почиње да се реализује као део пројектних активности, а престанком пројектног финансирања, престаје и пружање одређене услуге.

Развојност ове базе података о постојећим услугама социјалне заштите треба сагледати и из перспективе увида у недостајуће услуге социјалне заштите, као и увида у средине у којима треба развијати локалне услуге

5. Развојне перспективе Базе

Прецизно сагледавање броја и врста услуга социјалне заштите које се пружају на локалном нивоу у директној је зависности од ажурности локалних заједница у прикупљању и редовном прослеђивању података. Наиме, локалне самоуправе располажу најпотпунијим подацима о броју, врсти и структури локалних услуга о чијем се финансирању и реализацији старају.

Сходно томе, од посебног значаја и вишеструке помоћи је спремност локалних самоуправа, установа социјалне заштите и организација цивилног друштва да редовно достављају податке о свим променама у овој области, чиме ће се обезбедити неопходна ажурност ове значајне базе података.

Литература

1) Стратегија развоја социјалне заштите (2005), Службени гласник РС, бр. 108/05
2) Закон о социјалној заштити (2011), Службени гласник РС, бр. 24/11
3) Сајт Републичког завода за социјалну заштиту, посећен 18. 08.2011. http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=245&Itemid=245

Ивана Копривица, Анђелија Ђоловић, Марина Вукотић
Покрајински завод за социјалну заштиту

АНАЛИЗА ПОДАТАКА ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД О СЛУЧАЈЕВИМА СЕКСУАЛНОГ ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЦЕ У АП ВОЈВОДИНИ ЗА ПЕРИОД 2006–2010. ГОДИНЕ

Резиме

Током претходне деценије у Републици Србији усвојена су бројна стратешка документа, низ закона и докумената у појединим секторима, којима се уређује област заштите деце од насиља. Међутим, и поред значајно унапређеног нормативно – правног оквира, систем заштите деце од насиља је недовољно функционалан. Резултати истраживања које је реализовао Покрајински завод за социјалну заштиту у оквиру пројекта „Пандорина кутија“, на центрима за социјални рад у АП Војводини, показали су да не постоји јединствен систем евидентирања и праћења случајева сексуалног злостављања и злоупотребе деце у систему социјалне заштите, да је број пријављених случајева у порасту, да је потребно развијати програме намењене жртвама насиља и радити на унапређењу професионалних компетенција запослених у систему социјалне заштите за рад са децом жртвама. Спроведено истраживање и препоруке које су дате представљају само један корак ка унапређењу области заштите деце од сексуалног злостављања и злоупотребе.

Кључне речи: сексуално злостављање и злоупотреба, центар за социјални рад, систем заштите, истраживање

*
* *

1. Увод

У оквиру пројекта за борбу против сексуалне злоупотребе деце – „Пандорина кутија“, који реализује Новосадска новинарска школа, уз финансијску подршку Европске комисије са циљем да се подигне свест и одговорност јавности о важности заједничке и умрежене борбе против овог проблема, Покрајински завод за социјалну заштиту као сарадничка организација на пројекту, реализовао је истраживање о случајевима сексуалног злостављања и злоупотребе деце, који су у протеклих пет година евидентирани у центрима за социјални рад на територији АП Војводине.

За потребе истраживања креиран је упитник, који је достављен свим центрима за социјални рад (41) на територији АП Војводине, имајући у виду њихову водећу улогу у идентификовању и препознавању деце које су жртве злостављања и занемаривања.

2. Контекст

Једно од основних права детета које је дефинисано Конвенцијом Уједињених нација о правима детета, јесте право на живот, опстанак и развој, те је сваки облик насиља, злостављања и занемаривања, најтежи вид кршења људских и дечијих права. Било који облик насиља над децом угрожава његов развој, а последице су тешке, дуготрајне и често реверзибилне.

Право детета на заштиту од свих облика насиља, утврђено овом Конвенцијом, садржано је у свим међународним документима, а Република Србија се као чланица Уједињених нација, Савета Европе и осталих међународних организација, обавезала да предузима мере за заштиту детета од свих облика насиља у породици, институцијама и широј друштвеној средини. У оквиру Конвенције, дате су посебне одредбе о правима детета које се односе на физички, психички и морални интегритет:

- заштита деце од физичког и менталног насиља, злоупотребе и занемаривања (чл.91, Конвенције УН о правима детета),
- заштита од свих облика сексуалног искоришћавања и злостављања (чл.34, Конвенције УН о правима детета),
- мере подршке за физички и психички опоравак детета – жртве насиља и његову социјалну реинтеграцију (чл.39, Конвенције УН о правима детета).
- заштита деце од свих других облика искоришћавања (експлоатације) штетних по било који други вид дететове доброби-

ти (чл.36, Конвенције УН о правима детета), као и нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (чл.37, Конвенције УН о правима детета).

На путу ка реформским процесима, започетим након демократских промена 2000. године, Република Србија усвојила је бројна стратешка документа (Национални план акције за децу, Стратегију развоја социјалне заштите, Националну стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља и Акциони план за њено спровођење, Национални план акције за борбу против трговине људима, Националну стратегију за младе...). Усвојен је, такође, и низ закона чија примена уређује област заштите права детета (Породични закон, Измене Кривичног закона и Законика о кривичном поступку, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о здравственој заштити, Закон о заштити од дискриминације особа са инвалидитетом, Закон о полицији и Закон о социјалној заштити). Све ово представља основ за поштовање и унапређење положаја деце, као и изградњу система у коме ће деца бити заштићена од свих облика насиља.

Израдом и усвајањем Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља, као једног од важнијих докумената, издвојени су приоритени проблеми и утврђена два општа стратешка циља: 1) развој безбедног окружења за раст и развој деце и 2) успостављање националног система превенције и заштите деце од свих облика злостављања, занемаривања и искоришћавања, са дефинисањем механизама за мултисекторски приступ овом проблему.

У циљу остваривања права детета предвиђених Конвенцијом, али и циљева предвиђених Националним планом акције за децу, Влада Републике Србије је 2005. године, усвојила Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Овај протокол представља правно обавезујући документ, који пружа смернице за деловање свим пружаоцима услуга који се баве децом и породицом, како би сви заједно могли да раде на заштити деце од злостављања и занемаривања, а у складу са најбољим интересом сваког детета. Општи циљеви протокола су: унапредити положај деце кроз спречавање злостављања и занемаривања; осигурати да када до злостављања и занемаривања дође постоји брз и координисан поступак који штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбеђује терапијску помоћ детету и породици; осигурати да сви предузети поступци и одлуке, током целог процеса, буду у најбољем интересу детета.

Општи протокол је сачињен са претпоставком да су за успостављање, одржавање и развој система за заштиту деце од злостављања и

занемаривања одговорни републички и покрајински органи управе и органи локалне самоуправе у чијој су надлежности послови породичноправне и социјалне заштите, правосуђа, управе, унутрашњих послова, здравља и образовања, као и установе и организације укључујући невладине организације, на чију делатност се делови протокола односе. У складу с тим предвиђено је да сваки сектор или систем (социјална заштита, здравство, образовање, правосуђе и др.) израде посебне протоколе, у којима ће бити разрађени интерни поступци унутар сваког система и унутар појединачних установа, којим ће се детаљније разрадити поступци и процедуре у ситуацијама кад постоји сумња на злостављање или занемаривање деце.

Један од најважнијих принципа који дефинише модел заштите деце од злостављања јесте принцип системске и планске сарадње између свих установа, служби, органа и организација, где сви имају своје јасно дефинисане улоге.

Влада Републике Србије је у складу са већ усвојеним Националним планом акције за децу и Општим протоколом приступила изради посебних протокола. Усвојени су Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања (фебруар, 2006. године), Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања (мај, 2006. године), Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама (октобар, 2007. године), Посебни протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања (март, 2009. године).

Када говоримо о систему социјалне заштите треба истаћи да је надлежно министарство поред Протокола за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, сачинило и Водич за примену овог протокола, у коме су кроз систематизацију искустава запослених и деце из домова за децу без родитељског старања, детаљније појашњени кораци и процедуре Интерног тима за заштиту деце од злостављања.

5. Систем социјалне заштите у заштити деце од злостављања и занемаривања

Центри за социјални рад су у нашем друштву основна служба за заштиту деце од свих видова злоупотребе и њихова кључна улога у овом процесу, јасно је дефинисана Општим протоколом за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Она произлази из чињенице да ЦСР као установа има највећи број улога и задатака у процесу заштите деце од

злостављања и занемаривања – од превентивних до заштитних мера из оквира социјалне и породично-правне заштите.

Усвајањем Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад (2008.) још конкретније је обезбеђена улога центра за социјални рад, где се у оквиру пријема, обавља пријемна процена свих поднесака и пријава грађана, потенцијалних корисника услуга ове службе. Овом проценом одређује се степен приоритета поступања водитеља случаја (неодложно, хитно и редовно), интензитет и редослед корака поступања ценатра, као и интензитет и динамика укључивања представника других система за помоћ и подршку детету.

Оно што треба нагласити, а што се веома често у процесу заштите деце од злостављања и занемаримања заборавља, је да је улога центара за социјални рад кључна, али не и једина. Њихова улога је да иницирају и координирају целокупан процес заштите, који је суштински јединствен процес, али у њему учествују различити системи од којих сваки има своје посебности, допринос и улогу у овом комплексном процесу.

Расподела улога свих учесника у заштити деце треба да створи основу за благовремено идентификовање, прикупљање и процену података, заустављање насиља и обезбеђивање адекватних социјалних и породично-правнох мера које ће бар донекле ублажити трауматске последице злостављања.

6. Основни појмови

6.1. Сексуално злостављање и злоупотреба деце

Сексуално злостављање и и злоупотреба деце је најтежи облик злостављања јер у себи најчешће садржи и друге облике злостављања (физичко, емоционално), обавијено је „велом тајне“, те тако дубоко и дуго закопано у души детета, оставља трајне психофизичке и социјалне последице на његов развој. У нашој земљи, сексуално злостављање дуго остаје тајна, и неки подаци указују да од првог инцидента до коначног пријављивања, у просеку прође више од девет година.

С обзиром да је основни циљ овог пројекта креирање прве мреже за борбу против педофилије на Балкану, а у законодавним и стратешким документима Републике Србије проблем педофилије није посебно издвојен, у овом истраживању он ће бити сагледаван као део области заштите деце од сексуалног злостављања и злоупотребе. Иако педофилија може да има за последицу неки од облика сексуалног злостављања и злоупотребе деце, чињеница је да није свако сексуално злостављање дело педофила, те је ове појмове потребно прецизније одредити.

По дефиницији Светске здравствене организације, сексуална злоупотреба детета је укључивање детета у сексуалне активности које оно не схвата у потпуности, са којим није сагласно или за које није развојно дорасло и није у стању да се са њима сагласи, или оне којима се крше закони или социјални табуи друштва. Испољава се као активност између детета и одрасле особе или другог детета које се, због свог узраста или развоја налази у положају који му даје поверење, одговорност или моћ, где активност има за циљ да пружи уживање или задовољи потребе друге особе.

Под сексуалним насиљем у ширем смислу подразумева се навођење или приморавање детета на учешће у сексуалним активностима било да се ради о контактним (сексуални однос, додиривање и сл.) или неконтактним (излагање погледу, егзибиционизам и сл.) експлоататорско коришћење детета за проституцију или друге незаконите сексуалне радње.

6.2. Шта је педофилија?

Педофилија је класификована као ментални поремећај, који подразумева сексуалну оријентацију према деци предпубертетског узраста (13 година и млађи). Карактеришу је интензивни сексуални нагони, фантазије или понашања која могу да укључују сексуалне активности са децом, а понављају се најмање у периоду од шест месеци. Особе које се карактеришу као педофили имају најмање 16 година и старији су барем пет година од деце или детета са којима имају однос. Њихово понашање укључује активности од егзбиционизма до пенетрације. Особе које сексуално злостављају децу најчешће имају уобичајене партнерске односе са одраслим особама, док педофили не могу остварити функционалну везу са одраслим особама, јер је сексуално узбуђење и задовољство је искључиво усмерено на децу предпубертског узраста, најчешће са још неразвијеним сексуалним карактеристикама.

Неки подаци Инцест траума центра из Београда, говоре да од укупног броја починилаца сексуалног злостављања деце 10% чине педофили.

Оно што овај проблем чини још тежим и комплекснијим је висок проценат рецидива и недостатак адекватних мера и програма лечења.

У Републици Србији не постоји база података о починиоцима дела сексуалног злостављања и злоупотребе деце која би била доступна бар онима који непосредно раде са децом, што би било значајно за планирање и организовање превентивних мера.

7. Резултати истраживања

Овим истраживањем обухваћен је 41 центар за социјални рад из 45 општина из АП Војводине. Циљ истраживања био је да се прикупе подаци о случајевима сексуалног злостављања и злоупотребе деце, жртвама и починиоцима. Техника која је примењена је упитник, креиран за потребе овог истраживања и дистрибуиран електронским путем свим центрима.

Истраживање је реализовано у периоду април-мај, 2011. године. **Истичемо да приказ података који се односе на дела ван породице и података који се односе на починиоце, не укључује податке из ЦСР Нови Сад, јер се у овом центру о овоме не воде детаљне евиденције, те није ни било могуће добити такве податке.**

7.1. Преглед броја случајева по годинама

На основу података које су доставили сви центри за социјални рад из АП Војводине о броју случајева сексуалног злостављања и злоупотребе деце, а који су пријављени у ЦСР, може се видети повећање броја случајева/пријава сексуалног злостављања и злоупотребе током анализираних пет година.

Ово повећање уочава се и за случајеве насиља у породици и ван породице што може да буде показатељ и већег степена осетљивости заједнице да се овакви случајеви препознају и пријаве.

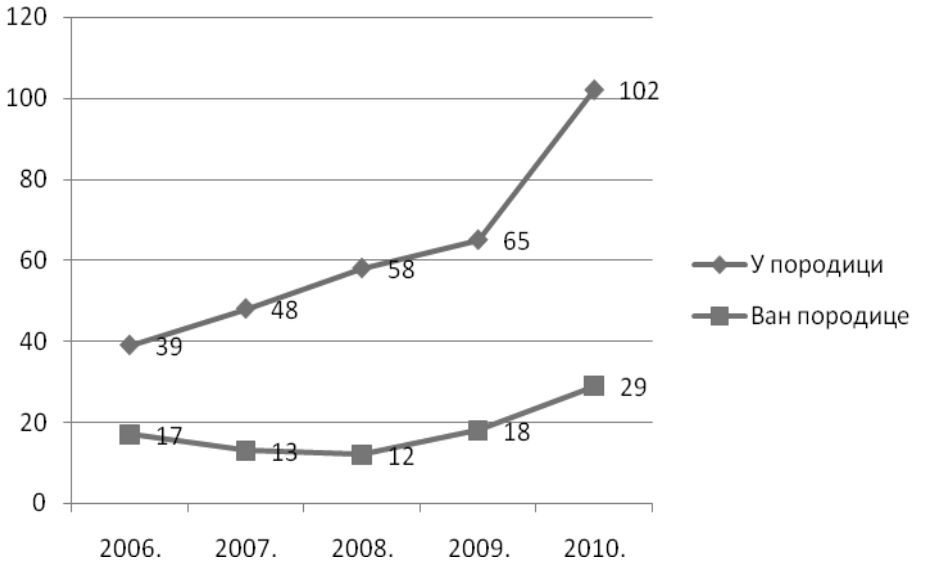

Графикон бр. 1: Број случајева/пријава сексуалног злостављања ЦСР, по годинама

Центри за социјални рад за општине Панчево, Сечањ, Нова Црња, Жабаљ, Опово, Темерин, Бачка Топола и Апатин су доставили податак да у периоду (2006–2010. године), нису имали пријава/случајева сексуалног злостављања и злоупотребе деце.

Истраживањем смо дошли до сазнања да је и поред великог броја пријава поднетих ЦСР, јако мали број пријава које ЦСР подноси тужилаштву, што је резултат најчешће недостатка доказа и одбацивања пријава, односно, недостатка основа за покретање поступка код тужилаштва.

7.2. Дела по врстама

Анализом података о врстама кривичних дела, закључује се да је највећи број пријава за кривична дела у породици у току 2010. године био за: Недозвољене полне радње (Члан 182. КЗРС), Обљуба са дететом (Члан 180. КЗРС) и Обљуба злоупотребом положаја (Члан 181. КЗРС), што се и види на Графичком приказу бр. 2. Ове три врсте дела биле су најбројније у целокупном посматраном периоду од 5 година.

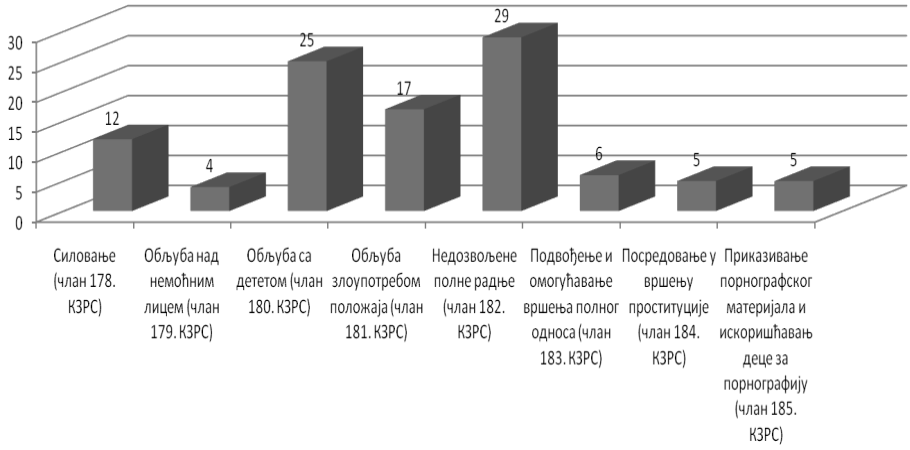

Графикон бр. 2: Врсте дела у породици, евидентираних у 2010. години

Из Графичког приказа бр. 3 види се да је највећи број пријава за кривична дела ван породице у 2010. години за дело Недозвољене полне радње (Члан 182. КЗРС). За анализирани период од 5 година, највећи је број пријава за кривична дела Обљуба са дететом (Члан 180. КЗРС), Недозвољене полне радње (Члан 182. КЗРС) и Силовање (Члан 178. КЗРС).

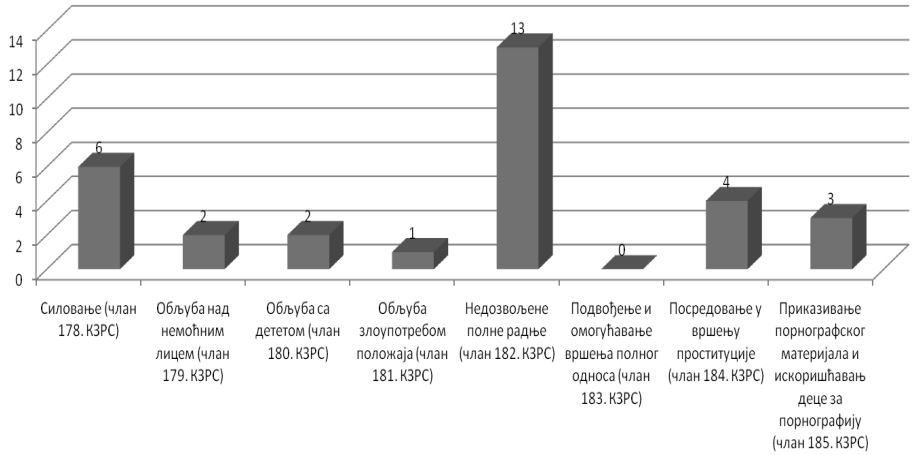

Графикон бр. 3: Врсте дела ван породице, евидентираних у 2010. години

7.3. Подаци о починиоцима

7.3.1. Профил починиоца

Према спроведеном истраживању, у претходних пет година за сва наведена кривична дела, у 90% случајева починилац је мушкарац, најчешће средњих година, са основним образовањем и најчешће детету позната особа ван породице (чак у 39% од укупног броја случајева).

7.3.2. Веза починилаца са дететом

Ако се посматра веза починиоца са дететом, у укупном броју случајева најчешћи су случајеви где је починилац детету позната особа ван породице (39%), потом следе као починиоци: отац (18%) и очух (12%), неки други члан породице (9%), детету непозната особа (6%), брат/сестра (5%), партнер једног од родитеља (3%), мајка (2%), хранитељ (1%) и неко други – без посебног одређења (5%).

7.3.3. Старост починилаца у моменту извршења кривичног дела

Анализирајући старост починилаца у моменту извршења кривичног дела, најбројнија је групација починилаца старости 50–54 године са 16% од укупног броја, потом следи групација 45–49 година (15%), 40–44 и 35–39 година са по 14%, 30–34 и 55–59 година са по 11%, 60–64 година са 10%, 25–29 са 6% и починиооци са 65 година и старији 3% од укупног броја починилаца.

7.3.4. Образовање починилаца

У анализи структуре починилаца према степену образовања, може се уочити да је доминантна групација оних који имају само основну школу (45% од укупног броја), затим следе починиоци са средњим образовањем (23%), без потпуне основне школе (20%) и без школске спреме (12%) од укупног броја починилаца.

7.4. Подаци о деци

На графикону који следи може се видети да је број деце жртава знатно већи у 2010. години у односу на претходни период који је анализиран. Ово може да буде и показатељ већег степена осетљивости заједнице да се овакви случајеви препознају и пријаве**.**

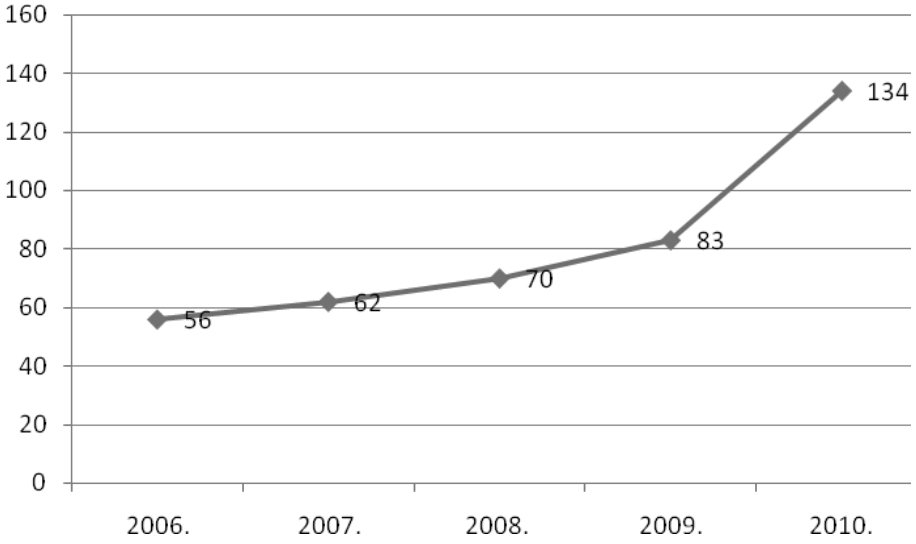

Графикон бр. 4 – Укупан број деце жртава сексуалног злостављања и злоупотребе, по годинама

7.4.1. Полна и узрасна структура деце:

Посматрајући полну и узрасну структуру деце жртава уочава се да је **најзаступљенија група девојчица узраста 6–14 година,** а потом од 15–18 година. Евидентиран је и значајан пораст броја девојчица жртава узраста од 6–14 година у 2010. години.

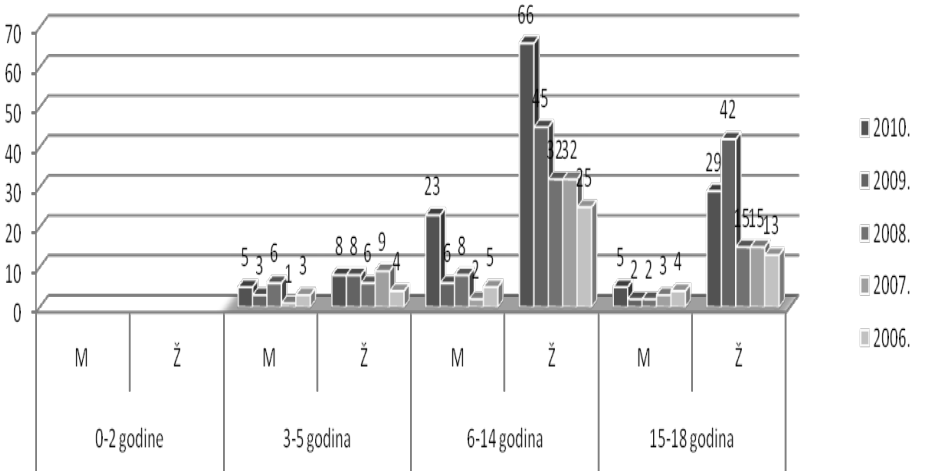

Графикон бр. 5: Полна и узрасна структура деце жртава сексуалног злостављања и злоупотребе, по годинама

Из графикона који следе види се да је број деце жртава која су укључена у неки процес рехабилитације или реинтеграције у ЦСР или у оквиру неког другог система мали, односно мањи је од половине укупног броја деце која су била жртве насиља (графички приказ број 6). Такође, уочава се да је тај проценат током година мање-више уједначен (графички приказ бр.7). Поред тога, важно је напоменути да су деца која су била укључена у овакве програме углавном била у програмима центара за социјални рад (42%), а за преостали број деце нема поузданих података о томе да ли су били укључени у неки процес. Према подацима којима располажу ЦСР, свега 4% деце жртава било је укључено у неки од програма/процеса рехабилитације или реинтеграције у оквиру неког другог система. Центри наводе да су деца била укључена у програме Центра за злостављану децу из Београда, различитих здравствених установа (Дечија болница у Новом Саду, Неуропсихијатријска болница у Вршцу) или неких невладиних организација које пружају дневне услуге у заједници. Мали проценат деце која су укључена у неке програме других система може да указује на слабу повезаност ЦСР са установама у другим системима, или пак недоступност информација о укључивању деце и породице у такве програме.

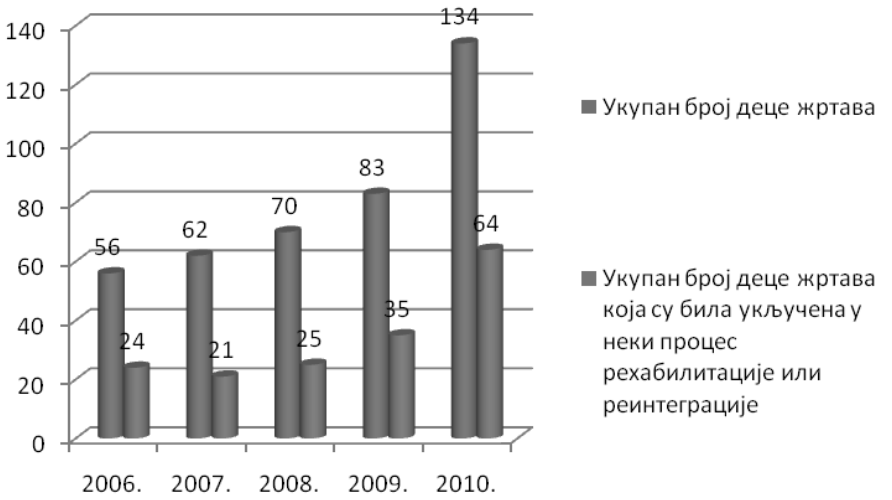

Графикон бр. 6: Деца жртве сексуалног злостављања и злоупотребе која су била укључена у неки процес рехабилитације или реинтеграције у ЦСР или у оквиру неког другог система

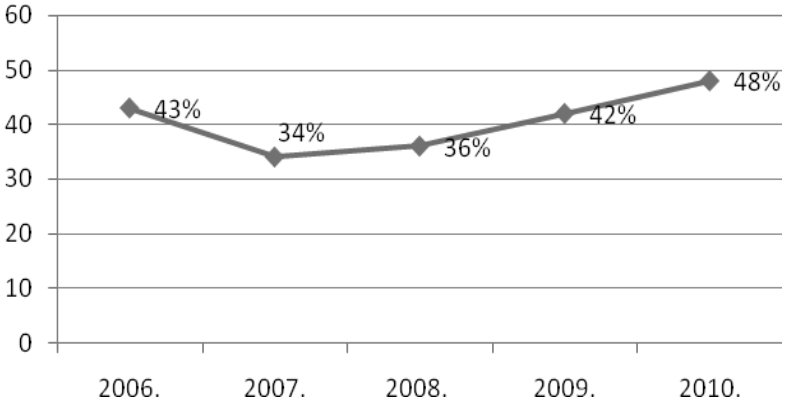

Графикон бр.7: Проценат деце жртава која су била укључена у неки процес рехабилитације или реинтеграције у ЦСР или у оквиру неког другог система, по годинама

Истраживањем смо добили податак да је свега 7% запослених у центрима за социјални рад у АП Војводини прошло акредитован програм обуке за примену Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања (графички приказ бр.8). У више од половине центара (у 22 од укупно 41 ЦСР на територији АП Војводине), ни један запослени стручни радник није прошао овај акредитовани програм обуке.

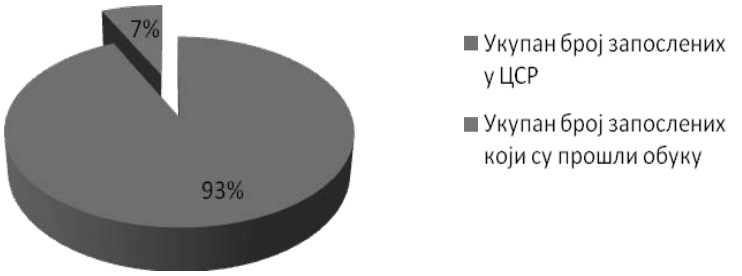

Графикон бр. 8: Проценат едукованих запослених у ЦСР од укупног броја запослених

Проблеми са којима су се запослени у ЦСР најчешће суочавали током рада на случајевима пријаве сумње на сексуално злостављање и злоупотребу деце, односе се у највећој мери на:

- недовољно развијену и координисану међусекторску сарадњу на локалном нивоу;
- недовољно познавање примене Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, као и Посебних протокола;
- дуготрајност судских поступака и недостатак повратне информације о исходима поступака;
- отежано доказивање почињеног кривичног дела;
- поновљена вештачења и узимања изјава од детета;
- страх и стид деце да о томе причају и секундарна трауматизација жртве;
- суочење жртве са починиоцем;
- страх од признања и проблеми стицања поверења у стручног радника;
- недовољно знања стручних радника за рад са децом жртвама;
- несарадљивост родитеља и одустајање од процеса;
- лажне оптужбе због нерешених проблема у породици.

8. Закључак

На основу анализе података добијених из центара за социјални рад, као и кратког приказа законодавног оквира и активности на заштити деце од злостављања, евидентно је да је током последњих година направљен значајан помак, посебно у законодавној области заштите деце од насиља. Шира стручна јавност је последњих година много више информисана и сензибилисана за проблем злостављања, те је и број пријављених случајева знатно већи ако се посматра период од 2006 до 2010. године.

Међутим, и поред унапређеног нормативно правног оквира кроз усвајање Општег Протокола поступања у случајевима сумње на злостављање и занемаривање деце и Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад, реализације обука за професионалце у примени Општег протокола, систем заштите деце од свих видова злоупотребе, па самим тим и сексуалне, је остао недовољно фукционалан.

У Републици Србији не постоји јединствен систем евидентирања у систему социјалне заштите и праћења појава насиља над децом, који представљају основу за планирање активности у заштити деце од злостављања. Подаци којима располажемо су само «Врх леденог брега» јер се највећи број ових случајева никад не пријави или се разоткрије у одраслој доби када је касно за истражне и третманске поступке.

Према истраживању које се односи на податке из последњих пет година, ПРОФИЛ ПОЧИНИОЦА за сва наведена кривична дела је да је то у 90% случајева мушкарац, најчешће средњих година, са основним образовањем и најчешће детету позната особа ван породице (чак у 39% од укупног броја случајева).

Жртва је најчешће женског пола, а најзаступљенија је група девојчица узраста 6–14 година.

Битан податак добијен овим испитивањем је да је мали број професионалаца у центрима за социјални рад који су прошли обуку за примену Општег протокола о заштити деце од злостављања и занемаривања. Треба имати у виду да је непознавање корака у заштити од насиља у свом систему, и надлежности у процесу заштите других система, нешто што чини процес заштите деце од свих видова насиља недовољно ефикасним.

Такође, истраживањем смо дошли до податка који је значајно издвојити, а односи се чињеницу да је 42% деце жртава било укључено у неки од програма/процеса рехабилитације или реинтеграције центара за социјални рад, дакле мање од половине деце која су била жртва неког облика сексуалног злостављања или злоупотребе. Према подацима којима располажу центри за социјални рад, свега 4% деце жртава било је укључено у неки од програма/процеса рехабилитације или реинтеграције у оквиру неког другог система. Поред тога сами центри су истакли да запослени у систему не поседују стручна знања за директан рад са децом жртвама.

9. Препоруке за даљи рад

Истраживање је показало да је свакако неопходно успоставити систем који ће омогућити препознавање деце која су изложена ризику или су доживела злостављање и занемаривање и осигурати да постоји брз

и координисан поступак који ће заштити дете од даљег злостављања и занемаривања и омогућити му даљи неометани развој.

Овакво препознавање и пратећа интервенција, захтева сарадњу између свих стручњака који раде са децом и породицама. Сви стручњаци који раде са децом и породицама морају бити у потпуности сигурни да знају како да поступе када сумњају да дете може бити изложено злостављању и занемаривању.

Такође, као значајне препоруке истичемо:

- Развијање система прикупљања података и извештавања као основу за израду базе података и квалитетног информационог система;
- Рад на развоју и унапређењу превентивних програма и заштитних мера и активности у процесу заштите деце;
- Развијање нових услуга у заједници намењених деци и њиховим породицама у циљу идентификовања и деловања на ризико факторе за злостављање;
- Развијање или унапређивање превентивних програма кроз информисање шире јавности о томе како препознати проблем, коме и како пријавити, које су последице сексуалног злостављања деце, ризико фактори деце и породице који доводе до злостављања;
- Развијање услуга у заједници које имају за циљ реинтеграцију деце и породица (дневне услуге у заједници, саветовалишта, СОС, дечија линија...);
- Развијање протокола за документовање насиља и развијање процедура извештавања;
- Омогућити да што већи број професионалаца у центрима за социјални рад, буде обучен за примену Општег протокола о заштити деце од злостављања и занемаривања;
- Обучити професионалце који раде са децом за обављање форензичког интервјуа, посебно са децом млађег узраста;
- Обучити професионалце у систему социјалне заштите за терапијски рад са децом која су жртве злостављања;
- Операционализовати међусекторску сарадњу учесника у процесу заштите деце од злостављања и злоупотребе;
- Обезбедити адекватан простор у центрима за социјални рад за са децом жртвама злостављања и њиховим породицама.

Литература:

- Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља
- Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања

Љубиша Јовановић, психолог,
Центар за социјално превентивне активности „ГРиГ“

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ДЕЦЕ ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА У ШТАМПАНИМ МЕДИЈИМА

Резиме

Медији данас имају велику друштвену улогу. Угрожене друштвене групе, међу које се убрајају свакако деца из осетљивих група, су предмет интересовања медија, који одражавају, али истовремено и креирају јавно мњење. Ово истраживање открива на који начин штампани медији представљају децу из осетљивих друштвених група јавности, као што су, нпр. деца без родитељског старања, деца ометена у развоју, злостављана деца, деца из дисфункционалних и сиромашних породица итд. Тачније, колики значај штампани медији придају овој теми, колико омогућавају деци да сама себе представљају, колико поштују кодекс и друга правила у односу на децу и у ком контексту се деца из осетљивих друштвених група, углавном, појављују у медијима. Имајући у виду да су оваква истраживања ретка, прво смо кренули од анализе садржаја писаних медија, са идејом да у каснијим истраживањима дубље захватимо ову тему и дамо акциони потенцијал резултатима и закључцима. И ово истраживање је показало да постоји простор за унапређење праксе представљања деце у медијима и оно даје извесне препоруке на основу резултата истраживања.

Кључне речи: истраживање, деца у медијима, деца из осетљивих друштвених група, штампани медији, медијско представљање, партиципација деце, поштовање Кодекса деца и медији, поверљивост и тачност података.

*
* *

1. Увод

Истраживање „Представљање деце из осетљивих група у штампаним медијима“ реализовано је у оквиру пројекта „Мрежа подршке“, који Центар за социјално превентивне активности – ГРиГ имплементира у партнерству са шведском организацијом *Adoptionscentrum*. Пројекат има за циљ да допринесе развоју система постинституционалне подршке младима одраслим као деца без родитељског старања у Србији. Једно од важних питања везаних за развој тог система јесте на који начин јавно мњење има прилику да види ове младе људе, као групу и као појединце. Медији свакако представљају значајан извор информација и на неки начин креирају ту слику. Сматрамо да је медијска слика део тог система подршке.

2. Нацрт истраживања

Замишљено је да се истраживање реализује методом анализе садржаја на ограниченом случајном узорку. У реализацији истраживања определили смо се за штампане медије, као погодније за анализу. Уједно, овај тип медија још увек задржава веома значајну улогу у презентовању реалности и креирању јавног мњења.

3. Циљ и циљна група

Главни циљ истраживања био је да се истражи како штампани медији приказују децу/младе из осетљивих друштвених група.

Специфични циљеви:

1) Испитати колики значај штампани медији придају деце/младима из осетљивих друштвених група.
2) Утврдити степен у коме штампани медији укључују децу/младе из осетљивих друштвених група у причу о њима самима.
3) Утврдити у ком доминантном контексту се деца/млади из осетљивих друштвених група приказују у штампаним медијима.
4) Испитати у којој мери се поштује Кодекс извештавања о деци у медијима.

Крајњи корисници истраживања треба да буду деца без родитељског старања и друге групације социјално депривиране деце.

4. Узорак

Имајући у виду да се ради о анализи текстова у штампаним медијима, при избору медија чији су примерци анализирани, примењени су следећи критеријуми:

- да покривају целу територију Србије;
- да су међу најчитанијима са највећим тиражом;
- да су дневни листови.

Поштујући ове критеријуме, за анализу су одабрани следећи дневни листови:

1. "Блиц",
2. "Курир" и
3. "Вечерње новости".

Узорак бројева ових дневних листова ограничен је на период од три месеца, од 01. априла до 30. јуна 2010. године.

Анализирани су сви текстови који у себи садрже следеће кључне речи: дете/ деца без родитељског старања, дете ометено у развоју, дете са посебним потребама, инвалидна деца и омладина, злостављано дете, дете из установе социјалне заштите, дете из дома, дете из хранитељске породице, дете са евиденције центра за социјални рад, незбринута деца.

5. Инструмент

Сачињен је посебан инструмент, или радна листа за анализу текстова у штампаним медијима за потребе овог истраживања. Радна листа, поред основних података, обухватила је и следеће индикаторе:

1. Индикатори важности теме у штампаним медијима:
   - 1.1. позиција текста у новинама
     - 1.1.1. насловна страна,
     - 1.1.2. главна тема броја,
     - 1.1.3. ауторски чланак,
     - 1.1.4. вест
   - 1.2. број текстова
   - 1.3. величина текста,
   - 1.4. врста рубрике у којој се појављује чланак.
2. Индикатори партиципације деце/младих из осетљивих друштвених група у новинским текстовима:
   - 2.1. цитати изјава деце/младих –
     - 2.1.1. проценат текстова са цитатима у укупном узорку новинских издања и
     - 2.1.2. проценат учешћа цитата у укупном тексту чланка.

3. Индикатори контекста у коме се деца/млади из осетљивих друштвених група појављују у новинским текстовима као:
   3.1. конзументи/примаоци донација или корисници активности/акција које је неко други обављао за децу/младе из осетљивих друштвених група;
   3.2. жртве/индивидуална животна прича са последицама по децу/младе из осетљивих друштвених група;
   3.3. преступници/прекршиоци друштвених норми – текстови који говоре о деци /младима из осетљивих друштвених група када су осумњичени, оптужени или осуђени за неки преступ или прекршај законских или друштвених норми;
   3.4. активни учесници неких активности/програма, радионица, акција;
   3.5. афирмативно (у тексту се говори о детету/младој особи или деци / младима из осетљивих друштвених група као о некоме је постигао нешто у животу или располаже способностима, неко ко је перспективан и ко је превазишао своју тешку животну позицију);
   3.6. корисници развоја система (текстови који говоре о развоју услуга социјалне заштите где се деца/млади из осетљивих друштвених група појављују као корисници тих услуга, неко коме су оне потребне – говори се о потребама ове циљне групе).
4. Индикатори поштовања Кодекса[5] штампаних медија када извештавају о деци:
   4.1. поверљивост података
   4.2. сагласност за откривање идентитета детета
5. Индикатори тачности/прецизности извештавања о деци/младима из осетљивих друштвених група у штампаним медијима:
   5.1. тачност употребљене терминологије,
   5.2. прецизно одређење надлежности, права и процедура остваривања права из области социјалне заштите,

6. Процедуре реализације истраживања

Истраживачи раде на терену у читаоници дневних новина које се анализирају. Прегледају целовито све бројеве одабраних дневних новина у датом периоду. Воде радну листу о текстовима које су препознали

[5] Кодекс Деца и медији – правила понашања медија у односу на децу, званичан документ Уједињених нација

као релевантне за ово истраживање према наведеним кључним речима. У вези евентуалних нејасноћа консултују се са главним истраживачем.

7. Начин обраде и анализа

Истраживачи попуњене радне листе презентују на састанку истраживачког тима. Главни истраживач обавља проверу достављеног материјала и разрешава евентуалне недоумице. Уноси податке у базу података у програму Excel. Квантитативна анализа се ради на основу фреквенција, с тим да се укрштају одређене релевантне варијабле.

8. Резултати

8.1. Реализација истраживања

Истраживање је обављено крајем јуна и почетком јула 2010. године. Истраживачи су, углавном, несметано радили у читаоницама дневних листова „Курир“ и „Вечерње новости“, док су податке из бројева дневног листа „Блиц“ преузимали су сајта ових дневних новина, с обзиром да постоји та могућност. Није било већих недоумица приликом попуњавања радних листи. Обављено је девет консултација, углавном, у погледу значења употребљене терминологије у текстовима. Техничком грешком за 26 бројева „Блица“ није утврђена величина релевантног текста. Према извештају истраживача радне листе су омогућавале релативно лако разврставање текстова у категорије које нуди инструмент.

8.2. Анализа резултата

У наша три најтиражнија дневна листа, у периоду од три месеца сачињено је 75 текстова у којима се појављују кључне речи дефинисане истраживачким нацртом: дете/деца без родитељског старања, дете ометено у развоју, дете са посебним потребама, инвалидна деца и омладина, злостављано дете, дете из установе социјалне заштите, дете из дома, дете из хранитељске породице, дете са евиденције центра за социјални рад, незбринута деца.

Табела бр. 1: ***Број релевантних текстова у анализираним дневним листовима по месецима***

Дневни лист	Месец			Укупан број релевантних текстова	%
	април	мај	јун		
Блиц	9	13	15	**37**	**49**
Курир	10	1	9	**20**	**27**
Вечерње новости	8	4	6	**18**	**24**
Укупно	**27**	**18**	**30**	**75**	**100**
%	**36**	**24**	**40**	**100**	

Оквирни поглед на табелу указује да се поједини дневни листови (у овом случају „Блиц“) нешто више баве проблематиком деце из осетљивих група.

Такође, у погледу расподеле релевантних текстова по месецима, постоје значајне разлике, тако да је у мају у дневним листовима „Курир“ и „Вечерње новости“ излазило значајно мање текстова на ову тему. Да ли се ради о системској разлици, не можемо са сигурношћу да тврдимо.

Значај текста, односно посредно **значај теме/питања деце из осетљивих група** је процењен на основу четири индикатора: позиција текста, рубрика у којој се појављује, број и величина текстова.

У односу на позицију текста у броју, доминирају ауторски чланци (68%), док су релевантни текстови дати у форми кратких вести заступљени са 28%. Ова тема на насловној страни у овом узорку се појављује у 4% анализираних текстова.

Табела бр. 2: ***Број релевантних текстова у односу на позицију у броју дневних новина***

Дневни лист	Позиција текста у броју			Укупан број релевантних текстова	%
	насловна страна	ауторски чланак	вест		
Блиц	0	31	6	**37**	**49**
Курир	2	13	5	**20**	**27**
Вечерње новости	1	7	10	**18**	**24**
Укупно	**3**	**51**	**21**	**75**	**100**
%	**4**	**68**	**28**	**100**	

Као што се може видети, постоје значајне разлике у позиционирању текста код различитих дневних новина. Код „Блица“ овакви текстови појављују се углавном у форми ауторских чланака, а код „Вечерњих новости“ у форми вести. Број појављивања релевантних текстова на насловној страни дневних новина је изузетно мали, мада и овако можда

указује на неке тенденције. **Занимљиво је да су сва три текста, која су изашла на насловној страни, приказивала децу из осетљивих група као жртве.**

Повезан са позицијом релевантног текста у новинама јесте индикатор: рубрика у којој се текст појављује. Наравно, овај индикатор је тежи за анализу, јер рубрике у различитим дневним новинама нису униформне, али се могу класификовати у сродне категорије: хроника или црна хроника, територија (Србија, Београд, Војводина, Република Српска), репортажа, свет, забава или stars, друштво, вест(и), ноћ или Београд ноћу.

Табела бр. 3: ***Број релевантних текстова по рубрикама у којима се појављују у дневним новинама***

Дневни лист	Рубрика у којој се појављује релевантни текст								Укупан број релевантних текстоа	%
	Територија	Хроника / Црна хроника	Репортажа	вест	свет	Забава / stars	Ноћ / Бг ноћу	Друштво		
Блиц	15	7	1	1	6	3	-	4	**37**	**49**
Курир	8	5	1	-	-	1	-	5	**20**	**27**
Вечерње Новости	7	3	3	1	-	-	2	2	**18**	**24**
Укупно	**30**	**15**	**5**	**2**	**6**	**4**	**2**	**11**	**75**	**100**
%	**40**	**20**	**7**	**3**	**8**	**5**	**3**	**14**	**100**	

Занимљиво је да сви релевантни текстови објављени у рубрикама „Хроника“ или „Црна хроника“ приказују децу из осетљивих група као жртве или као преступнике (у свим обухваћеним дневним листовима). **Стога, појављивање у овим рубрикама највише етикетира децу, и то 27% текстова третира ову децу као преступнике, а 73% као жртве (табела бр. 4.).**

Величина текста је утврђена у 49 релевантних текстова, и то један текст је био на целој страни, 17 између пола и целе стране, осам између четвртине и пола стране и 23 релевантна текста заузимала су мање од четвртине стране. Нема статистички значајних разлика када се укрсте родна припадност и величина текста.

Партиципација деце мерена кроз проценат релевантних текстова са цитатима деце и удео цитата у величини релевантног текста је веома ниска. Наиме, **само 6,7% релевантних текстова садржи цитате деце**. Удео цитата деце у величини текста је у свих пет релевантних текстова у којима се појављују изузетно мали – мање од четвртине текста.

Контекст у коме се деца из осетљивих група појављују у штампаним медијима је приказан у оквиру шест категорија: конзументи/при-

маоци донација или корисници активности/акција које је неко други обављао за децу/младе из осетљивих друштвених група; жртве/индивидуална животна прича са последицама по децу/младе из осетљивих друштвених група; преступници/прекршиоци друштвених норми – текстови који говоре о деци/младима из осетљивих друштвених група када су осумњичени, оптужени или осуђени за неки преступ или прекршај законских или друштвених норми; активни учесници неких активности / програма, радионица, акција; афирмативно (у тексту се говори о детету/младој особи или деци/младима из осетљивих друштвених група као о некоме ко је постигао нешто у животу или располаже способностима, неко ко је перспективан и ко је превазишао своју тешку животну позицију) и корисници развоја система (текстови који говоре о развоју услуга социјалне заштите где се деца/млади из осетљивих друштвених група појављују као корисници тих услуга, неко коме су оне потребне – говори се о потребама ове циљне групе).

Као што се види из табеле бр. 4, деца из осетљивих група у овим штампаним медијима значајно чешће приказују се у контексту „пасивног конзумента“ и „жртве“.

Табела бр. 4: ***Број релевантних текстова приказаних у различитим контекстима и рубрикама***

Контекст појављивања деце у штампаним медијима	**Рубрика у којој се појављује релевантни текст**								**Укупан број релев. Текстова**	**%**
	Територија	Хроника / Црна хроника	Репортажа	вест	свет	Забава / stars	Ноћ / Бг ноћу	Друштво		
Конзументи	16	0	1	1	0	2	2	5	**27**	**36**
Жртве	5	11	2	0	6	0	0	3	**27**	**36**
Преступници	1	4	0	0	0	0	0	0	**5**	**7**
активни учесници	2	0	0	0	0	0	0	0	**2**	**3**
Афирмативно	0	0	0	0	0	0	0	0	**0**	**0**
корисници развоја система	4	0	1	1	0	2	0	3	**11**	**15**
жртва/корисник р. С.	1	0	0	0	0	0	0	0	**1**	**1**
жртва / преступник	1	0	0	0	0	0	0	0	**1**	**1**
конзументи / активни учесници	0	0	1	0	0	0	0	0	**1**	**1**
Укупно	**30**	**15**	**5**	**2**	**6**	**4**	**2**	**11**	**75**	**100**
%	**40**	**20**	**7**	**3**	**8**	**5**	**3**	**14**	**100**	

За ово истраживање од индикатора поштовања кодекса штампаних медија када извештавају о деци смо издвојили – **поверљивост података (заштита идентитета)**. Овај индикатор сматрамо посебно значајним за ову популацију, која је изузетно осетљива, рањива. Овој деци је, иначе, угрожена приватност, ова деца су целог живота била изложена другима, њихов живот је био у рукама других, други су их процењивали и одлучивали о њима, углавном су живели у колективним условима где је ниво приватности објективно смањен због безбедности, али и због неприродних услова живота. Када уђу у систем друштвене бриге, а посебно социјалне заштите, ова деца су стално изложена дијагностичким проценама разних стручњака (психолози, социјални радници, педагози, лекари). Сви се распитују за суптилне детаље из њиховог живота, о њиховој породици, осећањима, често их тестирају. Мењају се разни заменски одгајатељи (васпитачи, хранитељи, старатељи), од којих се свако изнова распитује о подацима из њиховог живота. Неки то раде деликатно, а неки су неспретни у томе, без обзира на ниво формалне стручности. Уколико се покрене поступак код суда, било против особа које су их злостављале или су сами субјекти одређених процеса, њихова приватност се угрожава до мере тоталне изложености, која се неретко завршава привременим упадима у озбиљне психичке кризе, од којих неке постају и трајне. Стога је питање, између осталог, питање поверљивости података и заштита идентитета од кључног значаја за добробит детета/младе особе, посебно имајући у виду да само дете нема развијене механизме самозаштите.

С друге стране, медији трагају за конкретним, личним, појединачним, детаљним, деликатним, свим оним што живописно представља сам живот и што ће задовољити апетите читалаца (јавности).

Ово истраживање показује да већи део укупног узорка релевантних текстова чувају идентитет детета/деце, што значи да је идентитет малолетног лица означен иницијалима или је фотографија детета/деце замагљена, без других података који откривају посредно идентитет – адреса, имена/ фотографије родитеља. Међутим, скоро 27% текстова директно указује на идентитет (наведена имена и/или презимена детета/деце, фотографија детета/деце препознатљива), а скоро 43% указује на идентитет детета директно или посредно (дата адреса, имена/ фотографије родитеља и сл.), што је висок проценат и суштински показује велику изложеност деце јавности. Ово указује да дефинисање кодекса које је у последње време постигнуто даје резултате и да штампани медији у значајној мери то поштују, али да још увек постоји много одступања. Било би занимљиво истражити који разлози доводе до тога.

Табела бр. 5: ***Број и проценат релевантних текстова који поштују поверљивости података о деци у штампаним медијима***

Индикатор	Фреквенција	Проценат
Текст/фотографије чувају идентитет детета/деце	43	**57,3**
Текст/фотографије посредно указују на идентитет детета/деце	12	**16**
Текст/фотографије директно указују на идентитет детета/деце	20	**26,7**
Укупно	**75**	**100**

Овим резултатима истраживања треба додати податке о томе у колико случајева је у тексту наглашено да постоји сагласност законског заступника (родитеља/стараоца) за откривање идентитета приказане деце.

Табела бр. 6: ***Број и проценат релевантних текстова који наводи постојање сагласности на откривање идентитета детета у штампаним медијима***

Индикатор	Фреквенција	Проценат
у тексту наглашено да постоји сагласност законског заступника	**1**	**1,3**
у тексту није наглашено да постоји сагласност законског заступника	**74**	**98,7**
Укупно	**75**	**100**

Скоро у 99% релевантних текстова није наведено експлицитно да ли постоји сагласност за откривање детета у штампаним медијима. То, наравно, не значи да та сагласност аутоматски и не постоји, али може бити индикатор да у великом случају заиста и не постоји. Имајући у виду да 43% текстова директно или индиректно открива идентитет детета, овај податак добија на значају.

Поставља се озбиљно питање у којој мери штампани медији додатно излажу приватност детета/деце јавности, тако да то доприноси њиховој даљој трауматизацији.

Тачност/прецизност података смо пратили кроз индикаторе тачности употребљене терминологије у релевантним текстовима и прецизно наведених надлежности.

У погледу тачности терминологије, генерално гледано, испитани штампани медији у 69% текстова тачно употребљавају изразе који се користе у систему социјалне заштите деце, односно у 24% употребљени изрази нису у потпуности тачни (четвртина узорка). Посебно је значајно навести два случаја крупних терминолошких грешака у релевантним текстовима.

Различити штампани медији не разликују се значајно у погледу тачности употребљене терминологије, премда је проценат стопостотне тачности нешто нижи код „Блица“, док су у „Куриру“ и „Вечерњим новостима“ регистроване по једна крупна терминолошка грешка.

Табела бр. 7: ***Број и проценат тачности употребљене терминологије у текстовима о деци у систему социјалне заштите у штампаним медијима***

Ниво тачности	100%		Преко 75%		Испод 75%		Крупне грешке		Без одговора		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	**број**	**%**
Блиц	23	62	6	16	4	11	0	0	4	11	**37**	**100**
Курир	15	75	3	15	1	5	1	5	0	0	**20**	**100**
Вечерње новости	14	78	2	11	0	0	1	5,5	1	5,5	**18**	**100**
Укупно	**52**	**69**	**11**	**15**	**5**	**7**	**2**	**2**	**5**	**7**	**75**	**100**

Што се тиче прецизног познавања надлежности у систему социјалне заштите деце, штампани медији, укупно гледано, постижу исти проценат прецизности као и код тачности терминологије. Опет се појављују две крупне грешке, овог пута у текстовима „Блица“ и „Курира“.

У „Блицу“ и „Куриру“ релевантни текстови имају скоро једнаку прецизност у познавању надлежности и процедура, док је у текстовима „Вечерњих новости“ оваква прецизност скоро стопостотна.

Табела бр. 8: ***Број и проценат релевантних текстова са прецизним одређењем надлежности, права и процедура њиховог остваривања права из социјалне заштите***

Ниво тачности	100%		Преко 75%		Испод 75%		Крупне грешке		Без одговора		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	**број**	**%**
Блиц	23	62	1	3	1	3	1	3	11	29	**37**	**100**
Курир	12	60	2	10	0	0	1	5	5	25	**20**	**100**
Вечерње новости	17	95	1	5	0	0	0	0	0	0	**18**	**100**
Укупно	**52**	**69**	**4**	**6**	**1**	**1**	**2**	**3**	**16**	**21**	**75**	**100**

9. Закључци и дискусија

1) Генерално посматрано, **значај** који штампани медији придају проблематици деце из осетљивих група у актуелном друштвеном тренутку није занемарљив. Чини се да расте интересовање. Томе доприноси и чињеница да све већи број медија, међу њима и штампаних, посебно ангажује сараднике за област социјалне заштите и социјалне тематике уопште. Међутим, имајући у виду ниво угрожености ове популације, као и опште друштвени значај, као једне осетљиве групе која тек ступа у друштвени живот и може да утиче на њега, као и да трпи јаке утицаје друштва, чињенице и из овог истраживања говоре да, у овом случају, штампани медији још увек не придају довољан значај овој теми. Њихов утицај, који објективно може бити знатан, углавном се своди на решавање конкретних случајева, што је од велике помоћи деци, али мање покреће крупна системска питања.

2) **Партиципација** деце мерена кроз проценат релевантних текстова са цитатима деце и удео цитата у величини релевантног текста је веома ниска.

Недовољно учешће деце у текстовима о њима самима је компатибилно са доминантним контекстом у коме се деца из осетљивих друштвених група појављују у медијима (пасивни конзументи и жртве).

3) Доминантни **контексти** у коме се деца из осетљивих друштвених група појављују у новинарским текстовима у штампаним медијима су „пасивни конзумент“ и „жртве“.

Овакво контекстуирање јесте истовремено последица реалне позиције деце из осетљивих група, њихово друштвено значење, али исто тако овакво позиционирање ове деце у медијима доприноси даљем стварању стереотипа и предрасуда. Као и у свему, медији и овде представљају како одраз, тако и креатора стварности. Друштвено препознавање деце као пасивних конзумената и жртава друштвених и породичних околности јесте социјална конструкција, која значајно утиче директно на идентитет саме деце и на креирање друштвене реалности деце из осетљивих група, која тиме бивају на известан начин дискриминисана (и негативно и позитивно) и додатно трауматизована. Немоћ и недостатак (само)контроле су озбиљни друштвених хендикепи ове деце и могу имати последице на саму децу, али и на њихову околину.

4) У погледу **поштовања Кодекса,** односно основних правила приликом извештавања о деци у штампаним медијима, генерално гледано, подаци овог истраживања указују да се одређена правила поштују, може се слободно рећи у значајној мери. Већина релевантних текстова води рачуна о очувању тајности идентитета детета и тачности података које пружају.

Међутим, није занемарљив проценат релевантних текстова који одају идентитет детета, чак директно, или само посредно (укупно 43%). Имајући у виду осетљивост/рањивост ове популације, односно елементарну угроженост њихове приватности, што ствара општи пад сигурности и доживљај потпуне изложености и немоћи, уз могуће злоупотребе објављених података, сматрамо да је ово забрињавајући податак.

Терминолошка коректност и основно познавање области је у значајној мери поштовано и доприноси прецизном информисању јавности. Међутим, такође постоји и одступање од тога, а посебно забрињавају крупне грешке, које могу навести јавност на заблуде и довести до нових стереотипија и предрасуда о младима из ових циљних група.

Штампани медији не наводе да ли постоји сагласност за објављивање информација о деци у сваком конкретном случају. Очигледно је да не постоји таква врста обавезе. Сматрамо да би требало да постоји и да се сваки релевантни текст мора изјаснити по том питању. То једноставно треба да буде стандард.

10. Препоруке

1) Постојеће интересовање медија за децу из осетљивих друштвених група јесте прилика да се медији употребе за њихову добробит. Потребно је размотрити на који начин би се то могло учинити.

Истовремено, појачано интересовање доноси и одређене ризике, јер је природно да медији кроз бављење овом темом задовољавају и своје интересе и потребе јавности, а они не морају увек бити компатибилни са стварним интересом деце. При томе, најбољи интерес деце је један од кључних принципа Конвенције о правима деце УН и треба да буде на првом месту.

Очито, потребно је истражити начине на који се могу умањити ризици, а појачано интересовање медија искористити на добробит ове деце.

2) Једноставно би било рећи да је потребно увести већи степен партиципације деце у њиховом представљању у медијима. Тиме би се допринело, можда, реалнијој слици, али и мењању виђења ове деце од стране јавности, као и промени идентитета саме деце. Међутим, партиципација по сваку цену носи извесне ризике. Кодексом, као и другим документима који уређују правила у овој области није јасно предвиђено на који начин та партиципација треба да се одвија на добробит ове деце.

Потребно је прецизније утврдити правила учешћа деце у медијима и разрадити механизме контроле.

3) Потребно је радити на измени слике о деци из осетљивих друштвених група као доминантно пасивним конзументима и жртвама. То се, наравно, не може учинити само деловањем кроз медије, јер је процес социјалног конструисања (значења одређених појава и људи) сложен и укључује многе друге друштвене акције. Ипак, постоји простор да се осмисли како би медији могли да допринесу мењању ове слике, а да она значајним делом буде у складу са реалношћу.

4) Да би се повећала и/или очувала тачност и прецизност којом медији извештавају јавност о деци из осетљивих друштвених група, као и да би се постигли други циљеви у овој области, потребно је разрадити систем информисања и едукације медија, а посебно оних њихових представника који су директно задужени за ову област. Концепцијски, то не треба да буде једносмеран процес, већ размена, јер обе стране имају шта да науче и да пруже.

5) Сматрамо да је потребно детаљније истражити ова питања и у директном контакту са актерима: представницима медија, социјалних служби и, наравно, самих корисника.

Након тога можемо дати још конкретније предлоге мера на унапређењу медијског представљања деце из осетљивих друштвених група, као важног друштвеног задатака који нам предстоји.

Литература

Кодекс Деца и медији – правила понашања медија у односу на децу, Пријатељи деце Србије, Одбор за заштиту права детета, Београд, 1993.

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

Славица Милојевић, Гордана Ковић,
Мирко Вреће, Милош Ракић
Републички завод за социјалну заштиту, Београд

„МЕДИЈСКА ПОДРШКА ЗАПОШЉАВАЊУ МЛАДИХ БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА“
– Искуства Републичког завода за социјалну заштиту и НУНС стечена током реализације заједничког пројекта –

Резиме

Републички завод за социјалну заштиту, у сарадњи са Независним удружењем новинара Србије – НУНС реализовао је пројекат „Медијска подршка запошљавању младих без родитељског старања“, у периоду јануар – јун 2011. године. Пројекат је финансијски подржало Министарство културе Републике Србије.

Пројектне активности биле су усмерене на популарисање, промоцију и размену информација о запошљавању и могућности запошљавања младих без родитељског старања који се осамостаљују. Сходно томе, спроведена је квантитетивна и квалитативна анализа емитованих садржаја, организоване су едукативно-информативне радионице са представницима медија и локалних заједница, публиковани и емитовани тематски садржаји оријентисани на подршку запошљавању младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се.

Остварени резултати пројекта и сугерисане препоруке пружаоцима услуга, локалним заједницама и медијима представљају значајну потврду успешности међуресорне сарадње у обезбеђивању подршке посебно осетљивим друштвеним групама.

Кључне речи: млади без родитељског старања, запошљавање, медијска подршка, локална заједница

*
* *

1. Увод

Пројекат **„Медијска подршка запошљавању младих без родитељског старања“** настао је као резултат сарадње Републичког завода за социјалну заштиту и Независног удружења новинара Србије – НУНС и спроведен је у периоду јануар – јун 2011. године. Финансијску подршку реализацији овог пројекта обезбедило је Министарство културе Републике Србије.

Општи циљ пројекта био је популарисање, промоција и размена информација о запошљавању и могућностима запошљавања младих који напуштају систем социјалне заштите (установе за смештај, тзв. домове за децу без родитељског старања), настављају живот самостално, без објективних могућности за подршку породице.

Посебни циљеви били су усмерени на: а) сензибилисање јавности за потребе и могућности запошљавања младих који напуштају систем социјалне заштите, а немају подршку породице у наставку самосталног живота и б) јачање професионалних капацитета и мотивације представника медија за ефикасно и континуирано информисање јавности у локалним заједницама о обиму, узроцима и последицама незапослености младих који напуштају систем социјалне заштите и рад на смањивању и ублажавању постојећих предрасуда о овој групи младих.

Посматрано дугорочно, пројекат је имао за циљ стварање климе у локалним срединама и Србији уопште, у којој перцепција младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се није заснована на предрасудама и отварање могућности за њихово даље стручно усавршавање и запошљавање.

Краткорочни циљ, који је определио пројектне активности, био је да се посредством обучених новинара и медија у којима су они запослени, јавности у Србији представи реалнија прича о потенцијалима младих, проблемима са којима се суочавају по престанку права на смештај у установама социјалне заштите и тешкоћама у проналажењу запослења и организовања самосталног живота.

Пројектне активности, сходно постављеним циљевима, биле су усмерене на популарисање, промоцију и размену информација о запошљавању и могућности запошљавања младих без родитељског старања који се осамостаљују. Све активности биле су груписане у три целине: а) квантитативна и квалитативна анализа емитованих садржаја који су у директној вези са подршком младима који напуштају систем

социјалне заштите и осамостаљују се, б) организовање интерактивних едукативно-информативних радионица са представницима медија и локалних заједница и в) публиковање и емитовање тематских садржаја оријентисаних на подршку запошљавању младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се.

2. Друштвени контекст

Истраживања и анализа практичних искустава показала су да годишње у Србији око 100 младих људи стекне услове, професионално звање и навршене године живота (18 до највише 26 година), за осамостаљивање и напуштање установа социјалне заштите (домова за децу без родитељског старања). Практично, реч је о младим људима који или немају родитеље или имају родитеље који из објективних или субјективних разлога не могу да обављају своју родитељску дужност. Отуда, по престанку права на смештај у установама социјалне социјалне заштите ови млади људи бивају суочени са озбиљним проблемима и немогућношћу успостављања самосталног живота. Најчешће, подршку у осамостаљивању пружају им, иако незванично, васпитачи, социјални радници, педагози, психолози или други стручни радници који су током боравка младе особе у установи социјалне заштите са њом имали добар контакт. Неразвијена мрежа подршке, уз изражене предсрасуде, неповерење и неприхватање ових младих људи од стране локалних заједница у којима покушавају да се социјално укључе представљају за већину готово непремостив проблем. Изградња система пост-институционалне подршке младим корисницима система социјалне заштите сагледана је као нужан предуслов њихове социјалне интеграције у друштвене заједнице којима припадају.

Стручни радници који раде са децом и младима у установама за смештај сагласни су да је неопходно помоћи младима који напуштају установе да нађу адекватне одговоре на питање „Шта ћу и где ћу кад будем морао да напустим дом?“. У складу са тим сазнањима, Републички завод за социјалну заштиту, 2008. године започео је, а током 2009. и 2010. године наставио рад на успостављању и развијању социјалне услуге „Становање уз подршку за младе који се осамостаљују“. Ова услуга се, уз различите видове подршке Завода, реализује у 13 градова/општина у Србији. Циљ услуге је да у трајању од 12 до 15 месеци, младима који напуштају систем социјалне заштите понуди смештај у становима за то намењеним и помогне им да се оспособе за самосталан живот. То осамостаљивање, уз развој животних вештина, стицање самопоуздања и успостављање социјалних веза у заједници, посебан циљ има у обезбеђивању запослења и постизању економске самосталности.

Пратећи ефекте ове социјалне услуге на младе, Републички завод за социјалну заштиту је у фебруару 2010. године спровео истраживање[6] са 48 младих особа које су користиле или тренутно користе услугу Становања уз подршку, у 10 градова у Србији. Резултати истраживања указали су да је у оквиру ове услуге најизраженији проблем обезбеђивања економске самосталности, односно налажења и задржавања запослења. Истраживачи су, као једну од препорука, навели да је неопходно обезбедити сарадњу свих социјалних актера на нивоу локалне заједнице како би се унапредиле могућности запослења ове групе младих.

Како је истраживање показало, на проналажење запослења, по наводима младих који напуштају систем социјалне заштите, као и по мишљењу њихових васпитача и стручних радника који са њима раде, пресудан утицај има сензибилизација локалне заједнице, пре свега потенцијалних послодаваца. Наиме, неретко су предрасуде о младима који су одрасли без родитељског старања, односно у домовима за децу, основни узрок негативног одговора на молбу за пријем у радни однос.

Руковођени наведеним сазнањима, а пре свега уверењем да опсежним информисањем опште и стручне јавности, указивањем на потребе ових младих особа и на могућности локалних заједница да на те потребе пруже адекватан одговор може значајно да се допринесе повећању социјалне укључености младих који напуштају систем социјалне заштите и бржем постизању њихове запослености, а тиме и економске самосталности, Републички завод за социјалну заштиту и НУНС дефинисали су заједнички пројекат „Медијска подршка запошљавању младих без родитељског старања“.

Основна сврха овог пројекта била је допринос развоју модела сталног, што потпунијег и адекватнијег информисања јавности о потребама и проблемима младих који напуштају систем социјалне заштите, уз афирмативно представљање примера добре праксе у интересу савладавања предрасуда и поспешивања запослености ове групе младих у Србији. Тај модел може да прерасте у својеврсно системско решење на плану медијске подршке запошљавању и већој социјалној укључености младих без родитељског старања.

3. Реализоване активности и остварени резултати

Уводна пројектна активност била је израда Квалитативне и квантитативне анализе о потребама и проблемима младих који напуштају

[6] Извор: http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=101&Itemid=145

систем социјалне заштите и осамостаљују се[7]. Анализирани су медији у градовима и општинама које пружају услугу „Становање уз подршку за младе који се осамостаљују“: Чачак, Ужице, Крагујевац, Крушевац, Књажевац, Прибој и Сремска Митровица, а посматран је период октобар – децембар 2010. године.

Резултати анализе указали су да су о потребама и проблемима младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се извештавали и писани и електронски медији у наведеним срединама. Заједничке опште карактеристике медијског праћења ове теме су: спорадично и ad hoc извештавање о њој, изостајање континуитета у праћењу, неадекватна позиција ових тема у структури садржаја писаних медија, односно у терминима електронских медија, недостатак истраживачког новинарског приступа теми.

Представници медија јасно сагледавају разлоге за изостанак већег броја написа и прилога, иницијатори ових тема су подједнако представници медија и представници система социјалне заштите, укључујући и владин и невладин сектор. Посебна пажња посвећена је препорукама, које су дате изворно и пренете у овом тексту.

Другу целину пројектних активности чиниле су две интерактивне едукативно-информативне радионице. Прва радионица одржана је 01. априла, у Регионалном центру за професионални развој запослених у образовању, у Чачку, а друга, 29. априла у сали Независног удружења новинара Србије, Београд, Ресавска 28. У радионицама је учествовало 35 представника пружаоца услуге, локалних управа и медијских кућа из осам градова и општина: Чачка, Крагујевца, Крушевца, Ужица, Прибоја, Књажевца, Сремске Митровице и Београда. Одржане радионице имале су за циљ представљање наведене услуге, као погодног и ефикасног начина заштите младих који напуштају систем социјалне заштите, као и постављање модела комуникације и редовне размене информација и сарадње између више ресора: социјалне заштите, запошљавања, привреде. Учесницима су представљени резултати Анализе о медијској подршци запошљавању младих без родитељског старања. Ова анализа, аутора Љубомира Ђорђевића, члана пројектног тима из НУНС-а, представља квалитативну и квантитативну анализу извештавања писаних и електронских медија о младима који се осамостаљују и напуштају систем социјалне заштите.

[7] Љуба Ђорђевић, НУНС, Квалитативна и квантитативна анализа извештавања писаних и електронских медија о младима који се осамостаљују и напуштају систем социјалне заштите, Београд, 2011.

Анализа је обухватила период од октобра до децембра 2010. године, а анализирано је извештавање медија, о овој теми, у Чачку, Ужицу, Крагујевцу, Крушевцу, Књажевцу, Прибоју и Сремској Митровици.

Резултати анализе показују да је медијско праћење потреба и проблема младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се било спорадично и «ad hoc» и да је изостало истраживачко новинарство. Уз то, недостаје континуитет у праћењу тема које су директно или индиректно повезане са овом групом младих. И најзад, али не мање значајно, теме које се односе на положај и проблеме младих без родитељског старања нису на првим странама писаних медија, нити у ударним терминима електронских медија.

Реализацију самог Пројекта пратила је идеја поспешивања и проналажења механизама међуресорне сарадње свих актера који су укључени у пружње ове услуге као и свих оних анктера који су на директан или индиректан начин повезани са решавањем многобројних проблема у запошљавању младих без родитељског старања који напуштају систем социјалне заштите. Представници медија, локалних самоуправа и представници система социјалне заштите су током креативног радионичарског рада и вежбања у мањим групама, истакли да је међуресорна сарадња на задовољавајућем нивоу, те су, при том, дефинисали препоруке за пружаоце услуга и за представнике локалних самоуправа и препоруке за медије како би се ова међуресорна сарадња продубила и како би резултати пружања ове услуге били још ефектнији.

4. Препоруке пружаоцима услуга, локалним заједницама и медијима

Препоруке за пружаоце услуга

- Даље развијање међуресорне сарадње и координације заједничких активности свих релевантних субјеката у успостављању и реализацији услуге «Становање уз подршку за младе који се осамостаљују»
- Потребно је да се успостави сарадња свих релевантних актера у запошљавању младих без родитељсог старања: националне службе за запошљавање, локалне управе, удружења привредника...
- Пружаоци услуге треба да иницирају и доприносе доношењу и унапређењу правне регулативе која социјалну услугу чини одрживом
- Потребно је обезбедити континуирану, планску и циљану едукацијау саветника за осамостаљивање, фокусирану на про-

фесионално оснаживање за помоћ при налажењу и задржавању запослења младих који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се.

Препоруке за локалне заједнице

- Ревидирати локална стратешка документа и у градовима и општинама у којима услуге ван-институционалне подршке младима нису предвиђене, предвидети потребне ресурсе за њихово успостављање
- Адекватним актом, одлуком о проширеним правима, у буџету града/општине определити наменска средстава за квалитетну имплементацију услуге
- Одговарајућим одлукама успоставити приоритет у запошљавању младих без родитељског старања и стимулисати јавни сектор за постизање веће запошљивиости
- Размотрити искуства појединих локалних самоуправа у изналажењу најцелисходнијих решења за подршку младима који се осамостаљују (нпр. обезбеђивање средстава за лични доходак саветника за осамостаљивање и сл.)
- Ревизијом локалних такси и пореза увести пореске олакшице за привреднике, занатске радионице и приватнике како би се стимулисали потенцијални послодавци да у радни однос примају младе који напуштају систем социјалне заштите и осамостаљују се
- Обезбедити материјалну потпору у осамостаљивању младих током коришћења Услуге која није дестимулишућа у коначном осамостаљивању
- Повремено организовати конференције за штампу како би се континуирано одржавала пажња медија да прате положај и потребе младих који се осамостаљују

Препоруке за медије

- Подстицати истраживачко новинарство где год је то могуће, са сталним фокусом на тражење запослења за конкретне кориснике
- Стално подстицати и анимирати локалну средину за потпунију подршку младима из посебно осетљивих група, уз коришћење расположивих ресурса – линк ка одређеном сајту, кајрон на ТВ, кратка вест која би се провлачила (нпр. «три корисника за која се тражи посао...»)
- Подстицати афирмативни приступ извештавању и медијском праћењу потреба и проблема младих који се осамостаљују

- Охрабривати промовисање добрих послодаваца, оних који су већ запослили сличне кориснике и разноврсне позитивне примере
- Развијати сарадничке односе засноване на међусобном уважавању са представницима система социјалне заштите и локалне самоуправе како би се обезбедио континуитет у праћењу процеса осамостаљивања младих без родитељског старања
- Теме из живота младих који се осамостаљују представити на првим страницама писаних медија, односно у слушанијим и гледанијим терминима у електронским медијима
- Стално јачати капацитете медија – материјалне, кадровске, финансијске, у сарадњи са представницима локалних самоуправа, уз издвајање потребних средстава у буџетима градова и општина
- Подстицати повремено организовање мултисекторских скупова (нпр. као ова радионица што је) на коме би представници медија имали могућности да се детаљније упознају са оствареним резултатима у пружању локалних социјалних услуга, као и о потребама за даљим развојем недостајућих услуга подршке младима који се осамостаљују
- Подстицати развој партнерских пројеката између медија и центара за социјални рад у сврху обезбеђивања потребних предуслова за бољу запосленост младих који напуштају систем социјалне заштите
- Медијски подржати послодавце и приватне предузетнике који запошљавају младе без родитељског старања и који напуштају систем социјалне заштите
- Континуирано подстицати афирмативни приступ праћењу положаја и потреба младих који се осамостаљују.

Међуресорска сарадња и успостављени нови модели комуникације између Републичког завода за социјалну заштиту и НУНС-а представљају посебну, екстра добит овог пројекта. Чланови оба пројектна тима сагласили су се да је реализацијом пројектих активности учињен значајан корак напред у правцу успостављања дијалога и заједничког сагледавања циљева и интереса система информисања и система социјалне заштите, а оба у функцији остваривања потпуније социјалне укључености младих без родитељског старања у друштвене токове и живот заједница којима припадају.

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

Сања Кљајић, дипломирана социјална радница
Републички завод за социјалну заштиту

ИСКУСТВА ИЗ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА О СУЗБИЈАЊУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Резиме

Америчка амбасада у Републици Србији, подпокровитељством Стејт Департмента САД, за групу стручњака из Србије организовала је студијску посету Вашингтону, Колумбусу, Толеду и Кливленду. Повод и сврха посете били су упознавања и размене искуства у области превенције, заштите жртава трговине људима и гоњења починилаца кривичног дела трговине људима. Посета је реализована у периоду од 18. до 26. јуна 2011. године. Групу су чинили представници органа за гоњење и кажњавање починилаца кривичног дела трговине људима у Србији (полиција, судије, тужиоци), један представник система социјалне заштите и четири службеника амбасаде САД у Београду.

Релевантне службе Стејт Департмента од 2000. године, на годишњем нивоу, извештавају о стању у области сузбијања трговине људима у појединачним земљама у којима САД имају дипломатско-конзуларно представништво. Све до 2010. године (када је у САД боравио национални координатор РС за борбу против трговине људима) није било значајније размене искустава између Србије и САД. Посредством амбасаде, службеници који су сачињавали ове извештаје анализирали су стање у Србији и сврстали је у другу групу земаља (од постојеће три групе) као државу која чини значајне напоре у овој области, али још увек не испуњава основне стандарде. Извор информација за анализу дату у америчком годишњем извештају били су службеници амбасаде, али и остали субјекти активни у области борбе против трговине људима у Србији. Значајно је истаћи да је, до сада, најкоректнији био извештај за 2010. годину који је обухватио и примере добре

праксе, али и области у којима је потребно учинити додатне напоре.

Кључне речи: трговина људима, заштита жртава трговине људима, механизам за сузбијање трговине људима

*
* *

1. Канцеларија за борбу против трговине људима

Канцеларија за борбу против трговине људима је део Стејт Департмента (скраћени назив је G/TIP). Основана је од стране Конгреса 2000. године, када је и донет Закон о заштити жртава трговине људима. Чине је службеници који прате стање у области трговине људима широм света. Актуелно, за Републику Србију задужена је Џенифер Донели.

Интересантно је поменути да су САД обухваћене и рангиране у годишњем извештају тек од прошле године, и то на иницијативу Хилари Клинтон. Налазе се у прворангираној групи, односно групи земаља која испуњава стандарде за превенцију, заштиту жртава и гоњење починилаца кривичног дела трговине људима (3 П стандарди – Prevention, Protection, Prosecution).

Службеници ове канцеларије сачињавају анализу о стању у овој области, на основу интервјуа са значајним субјектима на пољу сузбијања трговине људима у свакој земљи, а веома значајан извор података су им невладине организације.

У САД трговина људима представља велики проблем. Манифестује се у облику сексуалне и радне експлоатације, а посебно је забрињавајући велики број малолетних жртава. За разлику од претходног периода, када се у Америци говорило само о страним држављанкама које долазе у САД и упадају у ланац трговине као жртве сексуалне експлоатације, сада је евидентно да су и домаћи држављани погођени овим обликом криминала. Наиме, све већи број жртава су малолетнице, америчке држављанке које потичу из дисфункционалних породица, где су веома често злостављане, а није реткост и да се родитељи појављују у улози макроа. Постоји низ примера из праксе да деца због злостављања беже од куће и упадају у ланац трговине људима по потпуно разрађеним техникама криминалаца, који су у оквиру својих криминалних група задужени за врбовање ове вулнерабилне групе. Веома честа места за врбовање жртава су шопинг центри, улица и друга јавна места. Показивање интересовања, указивање пажње, разна обећања о бољем животу најчешће скупо коштају малолетну девојку која је побегла од куће јер је била малтретирана, јер су јој

родитељи зависници од психоактивних супстанци, јер је била јако сиромашна...или нешто слично.

Велики проблем представља и радна експлоатација која подразумева присилан рад без адекватне накнаде на фармама или у кућама.

У САД се сматра да европска пракса која подразумева период рефлексије у коме жртва треба да се физички и ментално опорави, а потом донесе одлуку да ли ће сарађивати са органима гоњења, није за њих примењива. Амерички фокус је откривање и кажњавање починилаца кривичног дела трговине људима као најбољи начин сузбијања ове појаве. Потребно је уложити напор да се жртве мотивишу за сарадњу са органима гоњења. Најчешће средство мотивације је нека од виза за стране држављане, а за домаће жртве, различити програми помоћи. У Европи, чини се, ипак је већи акценат на заштити права и интереса жртава. Посебно је пракса у Србији орјентисана на подршку жртви, без обзира да ли сарађује са органима гоњења, што показује и пример да се и потенцијалним жртвама[8] омогућава улазак у различите програме помоћи, подршке и заштите.

Ценећи напоре које једна држава улаже на пољу сузбијања трговине људима, за Канцеларију у оквиру које се сачињава годишњи извештај, од посебног заначаја су јасно видљива средства која влада одваја за ову намену (посебно за заштиту жртава), колико активности има у области превенције трговине људима (разне кампање), колико и какви програми ургентне заштите и дугорочне подршке жртвама постоје (период прве рехабилитације и програми инклузије), колико се пажње посвећује обукама свих значајних субјеката (полиција, правосуђе, сервиси за заштиту жртава, здравствени радници, просвета,...), колико и какве су казне изречене починиоцима кривичног дела, како сарађује владин и невладин сектор и сл.

Када је у питању Република Србија, као недостаци у испуњавању стандарда, у последњем Извештају наводи се да држава не издваја јасно видљива средства за сузбијање трговине људима, а посебно за заштиту жртава, да је недовољан број запослених у Служби за координацију заштите жртава трговине људима, да не постоје специјализовани програми за заштиту деце жртава, да недостају прихватилишта за мушкарце – жртве радне експлоатације, да је недовољно енергично гоњење починилаца кривичног дела трговине људима и да су мале казне за ово кривично дело. Такође, у Извештају се наводи да има простора за побољшање у

[8] потенцијалне жртве су особе које нису ушле у ланац трговине људима, али су пронађене у моменту ризика и постојала је реална опасност да постану жртве (у моменту транспорта,..)

области идентификације жртава, као и за већи обухват стручњака система социјалне заштите обукама о трговини људима.

Учесници студијске посете су презентовали тренутне активности у Србији кроз три излагања – представника МУП-а, тужиоца и представника система социјалне заштите. Активности система социјалне заштите представљене су кроз приказ најзначајнијих делова Закона о социјалној заштити и нацрта подзаконских аката који су од значаја за заштиту жртава трговине људима (дефинисање корисничке групе жртава трговине људима, систем услуга и сервиса, стандарди услуга и са њима повезан систем контроле квалитета пружених услуга који обухвата владин и невладин сектор у улогама пружалаца услуга социјалне заштите, лиценцирању, професионалном усавршавању...).

2. Центар за борбу против трговине и кријумчарења људи

Овај центар основан је у оквиру Стејт Департмента Одлуком Конгреса 2004. године. Настао је од Центра који се бавио проблемом кријумчарења миграната. Једна од делатности била му је и праћење покретљивости терориста. Данас постоје два тима – један се бави проблемом трговине људима, а други илегалним миграцијама. Саговорници су навели да су врло често ове две појаве веома повезане јер мигранти код којих постоји елемент добровољности да илегално уђу у САД, често се претварају у жртве трговине људима под принудом, односно, буду принуђени на рад, лишени слободе или/и буду претворени у средство којим се од породица захтева новац за њихов откуп (дужничко ропство).

Центар се бави свим врстама виза које се дају грађаним страних држава у америчким дипломатско – конзуларним представништвима широм света, те тако представљају значајан ресурс за подршку истражним органима у земљама порекла жртава, и то преко службеника амбасада Америке који помажу на терену.

Тренутно се у оквиру Центра реализује велики пројекат успостављања базе података о жртвама трговине људима на федералном нивоу.

3. Одељење за борбу против експлоатације деце у Министарству правде

Одељење за борбу против експлоатације деце припада федералном тужилаштву и има 73 канцеларије на територији САД. Чине га специјализовани тужиоци који помажу тужилаштвима на државним или локалним нивоима у посебно сложеним предметима експлоатације деце

(сексуална експлоатација деце, злоупотреба деце у порнографске сврхе). Према подацима које је презентовао Том Франциџер из Одељења за борбу против експлоатације деце, око 300.000 деце су жртве сексуалне експлоатације. Од САД већи број деце жртава има само Бразил. Половина деце жртава су деца бескућници, посебно ризична популација су девојчице од 12 до 14 година и дечаци од 11 до 13 година. Деца углавном потичу из разорених и дисфункционалних породица.

Посебно интересантани подаци су: да је од 2003. године донето више од 500 пресуда, да су казне прилично строге (од 15 година до доживотног издржавања затворске казне) и да постојање намере такође представља кривично дело.

У САД (на федералном нивоу) постоји сет закона које је могуће користити у циљу сузбијања секс туризма који представља прилично забрињавајући појавни облик, у чијој основи је трговина људима, посебно децом. Ови закони се односе на држављане САД који путују у друге земље ради упражњавања секса са децом, али се односе и на држављане других земаља који долазе са истим циљем у Америку, као и на организаторе путовања која за циљ имају сексуалну експлоатацију деце.

Посебно се истичу прописи који штите права деце жртава, а односе се на право детета да му се име не налази у списима предмета, као и право на непојављивање и несуочавање са починиоцем кривичног дела пред судом, и, право на новчану надокнаду. Захтев жртве за одштету подразумева посебну процедуру, а између осталог, подразумева и претходну назнаку судије у сваком конкретном случају.

4. Пројекат „Поларис“

Пројекат „Поларис“ реализује једна од највећих невладиних организација (има око 40 запослених). У фокусу рада је сузбијање свих појавних облика трговине људима (радна експлоатација, сексуална експлоатација). Пројекат „Поларис“ обухвата четири кључне области:

1. *Савезни програм* који подразумева вођење политике у области сузбијања трговине људима на федералном, државном и локалном нивоу. У овом моменту само три државе немају никакав нормативни оквир за сузбијање трговине људима, али је закључак представника пројекта „Поларис“, да је и у државама које имају одговарајуће прописе, свеукупно низак ниво примене закона који се односе на трговину људима. Наведен је интересантан пример да је у свега три државе могуће брисање кривичног досијеа када је у питању жртва трговине људима.

2. *Центар Hot line за жртве трговине људима* постоји од 2007. године и највећим делом га финансира Министарство здравља. Од почетка рада је било око 32.000 позива. Путем ове СОС линије грађани достављају различите информације за које сматрају да се односе на трговину људима. Од укупног броја позива 25% садржи информацију о трговини људима, 15% позива тиче се асистенције и упућивања жртава, а 5% чине позиви стручњака којима је потребна колегијална помоћ у заштити жртава. До сада је преко ове линије идентификовано 4.700 жртава трговине људима.
3. *Директне услуге жртвама трговине људима* у оквиру пројекта „Поларис“ подразумевају различите програме заштите, помоћи и подршке и доступни су жртвама на локалном нивоу. Ови програми су представљени као различите врсте склоништа (прихватилишта) за прелазни период (период између прве рехабилитације и потпуног осамостаљивања жртава), као и различити програми дневне помоћи и подршке (тренинзи, подршка у образовању). По евиденцији „Полариса“, од 2002. године ове програме користило је 550 жртава трговине људима.
4. *Одговор на кризне ситуације* представља део пројекта у оквиру кога се, одмах након идентификације жртава дају обавештења и жртве упућују у ургентне програме заштите.
5. *Програм за техничку подршку* је део пројекта који подразумева ширење сарадничке мреже која је од значаја за сузбијање трговине људима или конкретно за заштиту жртава трговине људима. Тако, на пример, приликом збрињавања жртава веома често се користе услуге хотела у које се жртве смештају на одређено време, разне кетеринг службе које се старају о храни за жртве, итд.

Програми у оквиру пројекта функционишу у синергији. Поред побројаних пет области рада, заједнички се баве и кампањама које у фокусу имају сензибилизацију грађана на тему трговине људима. Такође је значајна и активност праћења примене законских прописа у овој области на федералном нивоу.

5. Одељење за имиграционе и царинске послове Министарства унутрашње безбедности

Ова служба основана је 2003. године као реакција државе на терористички напад од 11.09.2001. год., а са циљем супротстављања и борбе са тероризмом. Водећа је федерална истражна служба са циљем превенције

тероризма, али и других криминалних активности као што су трговина људима, дрогом, оружјем, кријумчарење уметничких предмета, прање новца и свим другим које могу бити у позадини или подржавати терористичке активности. У оквиру ове службе делује Јединица за међународну сарадњу у којој раде и имигрициони официри (запослени при амбасадама као аташеи) који учествују у проверама приликом давања виза по захтеву грађана у земљама са високим ризиком, али се баве и другим пословима, нпр. провера пословања са контејнерима у којима се налази различита роба намењена увозу или извозу.

Посебан део Одељења за имиграционе и царинске послове је Јединица за кријумчарење и трговину људима. Ова област је једна од приоритетних, што је разумљиво имајући у виду добит коју доносе ове криминалне активности, а што је значајно због финансирања тероризма. Поред кријумчарења људи које је веома присутан проблем у одређеним пограничним зонама (нпр. посебно у Аризони, граница са Мексиком...), трговина женама и децом у циљу сексуалне експлоатације, али и радне експлоатације представљају делокруг рада ове јединице.

Центар за борбу против компјутерског криминала „Cyber Crimes Center“ је део Одељења за имиграционе и царинске послове и састоји се из више делова, односно јединица:

1. Јединица за борбу против експлоатације деце која се првенствено бави сузбијањем искоришћавања деце у порнографске сврхе и у сврхе секс туризма.
2. Јединица за компјутерску форензику
3. Јединица за тренинге (обуке су континуиране јер запослени морају пратити новитете у области савремене технологије, али и могућности и начине њене злоупотребе)
4. Јединица за кривична дела која се врше уз помоћ компјутера са фокусом на имиграцију и царину (фалсификовање докумената у вези са илегалним имиграцијама, прање новца, финансијске преваре,...).

6. Канцеларија државног тужиоца Охаја

Према студији која је рађена у оквиру Државног тужилаштва Охаја наводи се да је у 2009. години било 1900 жртава трговине људима, од којих су већина страни држављани, жртве сексуалне и радне експлоатације. Када се говори о сексуалној експлоатацији дошли су до података да су жртве ушле у проституцију на узрасту између 13 и 14 година старости.

Проблем, који је у блиској вези са трговином људима, јесу нестала деца. На дневном нивоу пријављује се просечно 2.000 нестанака

малолетних особа (на годишњем нивоу између 20.000 и 25.000 деце). Око 20% нестале деце се не врати после 24 сата својим кућама и за њих се претпоставља да су постала жртве трговине људима. За разлику од претходног периода, када се у Америци говорило само о страним држављанкама које су илегално улазиле у САД и упадале у ланац трговине људима као жртве сексуалне експлоатације, данас је евидентно да велики проблем представљају „домаће" малолетне жртве. Као посебно вулнерабилна група наводе се бескућници и млади који су побегли од куће (100.000 до 300.000 младих бежи од куће). Такође, осетљива група су и млади који су смештени у неки од сервиса за бригу и смештај (мисли се на младе који су без родитељског старања, и у Америци око 500.000 деце и младих је смештено у хранитељским породицама). Карактеристика домаћих жртава је и то да је 91 % трпело неки облик злостављања од стране породице и да потичу из дисфункционалних породица. Један од примера је девојчица која је са осам година преузела улогу родитеља у породици јер су родитељи били наркомани. Када је напунила 13 година веома лако је упала у ланац трговине људима јер је било довољно обећати јој бољу будућност, јер они који се баве регрутовањем жртава јако добро познају механизме помоћу којих придобијају овако крхке младе особе. Када се има у виду узраст на којем се улази у свет проституције и постаје жртва, јасно је колико је тешко санирати последице за ову групацију жртава. При том је потребно поменути да се Стокхолмски синдром[9] развија утолико више што тортура траје дуже. Терапија коју је могуће применити јесте она која се примењује за најсложенија стања посттраумatског синдрома. Из тог разлога неопходно је едуковати терапеуте за рад са траумом.

У оквиру Државног тужилаштва Охаја формирана је Комисија чији је задатак да прати проблем трговине људима на нивоу државе Охајо и да даје препоруке за одговор на овај проблем. У оквиру Комисије делују Комитети који се баве заштитом жртава (дају грантове и креирају стандарде за рад са жртвама), легислативом, јавним кампањама, обукама намењеним снагама за спровођење закона (имају различите врсте обука – чак и интернет курс, а у току 2010. године обучено је око 2.000 полицајаца), истраживањем и утицајем на потражњу (планирају како да смање потражњу за сексуалним услугама која би довела до смањења броја жртава).

У Охају, око 90 организација (укључују се и појединци) ради у области помоћи и подршке жртвама трговине људима. Сарађују у оквиру

[9] Стокхолмски синдром је назив психолошког стања које настаје у ситуацијама у којима долази до зближавања отмичара / трговца људима / злостављача и њихових жртава (Википедија)

Централне Коалиције за спашавање и повратак која је формирана 2007. године. Чине је различити сервиси као што су социјални сервиси, пружаоци медицинских услуга, затим јевне службе као што су Департменти за рад, породични сервиси, државни координатор за избеглице, Департмант Охаја за јавну безбедност,...

После извештаја који је сачинила Комисија у оквиру Државног тужилаштва за 2010. годину, дате су препоруке за повећање капацитета државе Охајо за помоћ жртвама трговине људима у односу на њихове потребе. Препоруке су усмерене на:

Безбедност, основне потребе (храна, одећа), безбедно привремено становање, терапијски рад са траумом, специфично саветовање у вези менталног здравља, медицинска нега,вођење случаја (case managment), правни заступник, тренинзи за припрему за рад, сервиси за образовање, превођење и тумачење, услуге за задовољавање духовних потреба, третмани за лечење болести зависности, животне вештине, културолошки одговарајућа социјална подршка, стални смештај.

Комисија је донела основне стандарде који се односе на сервисе (пружаоце услуга). Они садрже дефиницију сервиса (услуге), циљеве пружања услуге, активности које се реализују, квалификације запослених и волонтера и стандарде који се односе на организацију пружаоца услуге.

У извештају Комисије се налазе и недостаци система заштите жртава трговине у Охају и то: недостаје свеобухватна координација, односно вођење случаја (case managment) у хитним случајевима, недовољно је тренинга о трговини људима, недостају одговарајући протоколи, не постоје специфичне терапије за санирање трауме, правна помоћ жртвама, краткорочни и дугорочни програми смештаја жртава.

7. Специјални тим Федералног истражног бироа у Толеду, Охајо

У држави Охајо делује 42 оперативна специјална тима формирана у оквиру Федералног истражног бироа – ФБИ. Специјални тим чине представници различитих служби (полиција, шериф...) које на овај начин блиско сарађују, што је предуслов за успешно супротстављање трговини људима. Иако је Толедо мали град, проблем трговине људима је веома изражен и град се третира, најчешће као место порекла жртава, одакле се оне пребацују у Њујорк, Вашингтон, Лосанђелес, или на неку другу дестинацију, посебно на места где се одвија неки велики и значајан догађај (спортско првенство...). Томе доприноси и веома добро развијена мрежа путева што представља повољност за криминалне активности, а

полицији отежава посао. Као и у другим срединама, и код њих постоји проблем предрасуда у погледу проституције и разликовања проституције када је она „лични избор“ и када се ради о трговини људима. Закон који се често примењују против починиоца овог дела је тзв. РИЦО закон (закон за борбу против организованог криминала). За дело трговине људима минимална прописана казна је 10 година затвора, а изричу се казне и до 40 година.

Најчешћи облик трговине људима у Толеду је сексуална експлоатација. Велики број жртава су малолетне и домаћег порекла, а 80% жртава су биле злостављане у својим породицама. Најмлађа жртва била је стара 10 година, а мајка ју је подводила. Просечна старост девојчица када улазе у проституцију је 13 година и обично се пружањем сексуалних услуга баве седам година. На први поглед делује да жртве на неки начин „добровољно“ учествују у својој виктимизацији. Нпр. веома често жртва штити пред истражним органима свог макроа, зове га „deddy“, наводи да је он био добар према њој јер ју је одводио редовно код фризера и на маникир (упадљиво маникирани нокти су један од препознатљивих обележја проститутки) и штитио ју је. Представници специјалног тима наглашавају да 88% жртава жели да напусти проституцију, али посебан животни стил, као и трауме које су преживљавале дуги низ година и у раном адолесцентнонм периоду, отежавају судске поступке јер је тешко од њих направити ваљане и валидне сведоке против макроа за које су везане или их се плаше.

Истражитељи који се баве овом облашћу морају добро разумети „правила у овој поткултури и морају бити веома добро обучени, а обуке морају да обухвате феномен трговине људи на најдетаљнији начин, од упознавања са подкултуром макроа, сленга који је у употреби, а везан је за проституцију, метода и техника којима се жртве врбују, па до начина вођења интервјуа са малолетном жртвом. Интервјуе са жртвама обављају специјално обучене особе, а за најсложеније случајеве на нивоу целе територије САД постоје четири експерта која се позивају и који долазе на позив специјалних тимова. Члан специјалног тима задужен за рад са жртвама углавном одлази по жртве на место где су пронађене, а прве разговоре / интервјуе обавља у просторијама ФБИ (тзв. СОФТ просторија која је намештена меким намештајем, опремљена сликама, баром у коме се налазе разне грицкалице и сокови...али и неупадљивом опремом за снимање разговора).

Места на којима се проституција одвија су разнолика и истражитељи морају да прате новости у тој области. Према месту где се проституција дешава разликују се следеће врсте проституције:

- Улична проституција – проститутке на улици су најугроженије. Немају никакав извор прихода. Сексуалну услугу наплаћују 20 до 50 $. Веома су изложене физичком насиљу и често су хапшене.
- Службе за пратњу – имају своје интернет сајтове, рекламирају се, обично остављају могућност избора да проститутке посећују клијента или клијенти њих.
- Станице за камионџије – то су места где проститутке одлазе јер ове станице имају инфраструктуру због које је већи број камиона увек паркиран на њима, те су камионџије главна циљна група клијената за сексуалне услуге.
- Салони за масажу – под маском салона за масажу често се крије проституција у чијој позадини је принуда. Приликом истраге у овим салонима истражитељи често проналазе доказни материјал као што је документација о проституцији, дрога, велике количине кондома...
- Стриптиз клубови – ови клубови на први поглед ангажују девојке за плес, али када се пажљивије погледају ценовници, може се посумњати да се поред плеса нуде и друге услуге.
- Салони за куповину доњег веша – посетиоци ових салона плаћају улазнице, а њихова цена указује и на пружање сексуалних услуга. Модели су често проститутке, а ове салоне често води „мадам“ која је у овим случајевима макро.
- Бордели – класичне „јавне куће“ не постоје у Толеду, али често жртве из Толеда пребацују у градове који их имају, нпр. Бостон.

Истражитељи у Толеду често реализују тајне операције. За то се користе означене хотелске собе у које се поставља одговарајућа техника за прислушкивање и снимање, али се покушава и са придобијањем жртава за сарадњу.

Судија за малолетнике у Толеду наводи да се малолетници у овом округу увек третирају као жртве, а не као делинквенти када је у питању трговина људима. Сви службеници суда су веома добро обучени. Поред истражитеља, тужилаца и судије увек препознају знаке да је девојчица жртва – тетоважа (веома често на врату, као знак за својину неког конкретног макроа), кључ од хотелске собе, упадљива гардероба... Према закону донетом у марту 2011. године, за ова кривична дела могуће је водити судске поступке на II степену (ниво државе Охајо), те је најмања прописана казна осам година затвора. Једна жртва из Толеда имала је 13 година када је била ухапшена. Мајка ју је подводила грађевинским радницима на оближњем градилишту. У томе јој је помагала сестра, односно

тетка девојчице. Девојчица је имала односе у просеку са по 20 мушкараца у току ноћи. С обзиром да тада нови закон још није био донет, мајка и тетка издржавају затворску казну, али по старом закону. Девојчица има дете, живи са њим у хранитељској породици, издржава условну казну и даље има проблема са уклапањем у средину и напуштањем старих образаца понашања.

Полиција Толеда такође даје значајан допринос у сузбијању трговине људима. Учествује у акцијама које се односе на хватање починилаца овог кривичног дела. Понекад поступају по пријавама грађана. Најчешће се пријављује да се нешто сумњиво дешава у суседним становима или кућама. Такође, често се убацују полицајке као мамац за кориснике услуга проститутки, да би се прикупли докази и омогућило процесуирање случајева за судске поступке.

У специјалним тимовима раде специјалисти за рад са жртвама (у Охају их има 122–оје, а по занимању су социјални радници, психолози, правници са великим искуством у раду са жртвама). У фокусу њиховог рада је заштита права жртава. Програм заштите жртава је развијен при Министарству правде, али се не финансира из буџета, већ из фонда у који се сливају новчана средства од казни и из одузете, криминалом стечене, имовине. Специјалисти за рад са жртвама раде по процедури која подразумева заштиту жртава од момента проналажења, па чак и по окончању судских поступака. Рад са жртвом отпочиње здравственим прегледом, а омогућава им и опоравак од трауме коју су доживеле, што између осталог подразумева и разне врсте терапије које доприносе опоравку и проналажењу механизма да се траума „заборави“. У програм могу ући све особе које су физички, ментално или емотивно погођене неким федералним злочином. Приоритет за улазак у програм имају малолетне особе и жртве тешких кривичних дела. Специјалиста за рад са жртвама располаже фондом за ургентне ситуације што му омогућава брзо и ефикасно деловање у кризним ситуацијама. Такође, располажу и аутомобилима опремљеним за хитно збрињавање деце. Специјалиста води жртву и кроз сам судски процес, редовно је информише о истрази и начину на који жртва, уз помоћ посебне шифре, може да прати шта се дешава са окривљеним у судском поступку, ако се води. Подршку и помоћ специјалистима пружају невладине организације које имају различите програме за подршку опоравка жртве.

У Толеду, значајан сарадник специјалног тима је НВО „Друга шанса“ која има програме усмерене на осамостаљивање жртава. Ангажовани стручњаци у овој организацији добро су обучени за рад са трауматизованим особама, али у сложенијм ситуацијама (опасност од суицида, аутодеструктивност, агресија,..) жртве смештају у надлежне здравствене

институције. Значајан су сарадник ФБИ, а посебно специјалног тима и специјалисте за рад са жртвом.

Др Силвија Визијемсон са Универзитета у Толеду спроводи истраживање о стању у области трговине људима за државу Охајо. Актуелно, са сарадницима покушава да идентификује места која представљају највећи ризик за врбовање жртава, како би се добро осмишљене и фокусиране превентивне активности усмериле управо на та подручја. Једна од актуелних активности на Универзитету је и креирање on line обуке о трговини људима, намењене студентима, али и другим релевантним субјектима. Надају се да ће ова обука бити доступна и другим државама, ван Америке.

8. Канцеларија федералног тужилаштва у Охају

Седиште Федералног суда и тужилаштва у Охају је у Кливленду. На нивоу државе донет је Закон о заштити жртава којим је прописано да Федерално тужилаштво запошљава особу за помоћ жртвама. Ова позиција се финансира из средстава одузетих лицима осуђеним за кривична дела на федералном нивоу. Приликом подношења кривичних пријава, особа задужена за помоћ жртвама добија списак жртава. Први корак представља обраћање жртвама и обавештавање да је поднета кривична пријава, као и информисање о правима жртве у вези са тим. Основна права жртава су: информисаност о судском поступку, давање изјаве у току судског поступка, право жртве да да изјаву на рочишту за изрицање казне, разумна заштита, надокнада штете, консултације са тужиоцем током целог поступка, право на приватност.

У тужилаштву се наводи да велики проблем представља прикупљање средстава и имовине осуђених лица, а при том огроман део тих средстава иде у буџет, а не у фонд намењен жртвама. Такође, посебни проблеми постоје када су жртве илегални мигранти.

9. Уместо закључка

Приликом сагледавања механизама за сузбијање трговине људима било које земље, нужно се намеће потреба поређења сопствених постигнућа и тражење сличности и разлика. САД, као федерална држава има веома сложено и специфично уређење које подразумева три нивоа власти – федералну, државну и локалну, од којих прва два нивоа власти се деле на законодавну, извршну и судску. Веома је тешко сагледати надлежности на ова три нивоа власти када се говори о трговини људима, те је права енигма схватити како се који ниво укључује у свим сегментима

сузбијања трговине људима, од почетка истраге, судских поступака, те до заштите жртава.

Када је у питању заштита жртава у Америци, неспорно је да постоји мноштво сервиса, али су евидентне и мањкавости. Нпр. не постоји уређен систем контроле квалитета услуга које се пружају, потом у највећем броју случајева говори се о проблему смештаја жртава јер не постоји довољан број сервиса који се баве смештајем, као ни довољно врста смештаја према потребама жртава. Такође, још увек не постоји јединствена база података о жртвама на федералном нивоу, а још увек има неколико држава које нису успоставиле свој механизам супротстављања овој појави.

Приликом креирања механизма борбе против трговине људима свака држава полази од својих постојећих ресурса које ставља у функцију, а потом постојеће ресурсе надограђује и развија нове. Оно што представља захтев за сваку државу потписницу међународних докумената која се тичу трговине људима, јесте поштовање стандарда. У овој области основни стандарди се тичу одговарајућих казни за починиоце кривичног дела трговине људима, јасно у државном буџету видљива новчана издвајања за заштиту жртава трговине људима, затим постојање одговарајућих сервиса који омогућавају заштиту права, помоћ и подршку жртава, постојање превентивних кампања и обука свих релевантних службеника.

Република Србија има свој специфичан механизам, посебно у делу заштите жртава трговине људима и он се, у великом делу Европе, сматра примером добре праксе. Међутим, последњих година, не само да се овај механизам није развијао, већ је дошло до стагнације, а можда и пада у његовој ефикасности. С обзиром да постоји добра воља и разумевање доносилаца одлука у систему социјалне заштите за потребе унапређења сервиса који се баве заштитом и подршком жртава, може се очекивати да наредни период буде обележен интензивнијим радом. Очекује се решење актуелних проблема који утичу на умањену делотворност Службе за координацију заштите жртава трговине људима, решење проблема краткорочног и дугорочног смештаја жртава, а траже се решења и за могућност обештећења жртава.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Часопис **„Актуелности“** настао је као одговор на потребу да се савремена теоријска, методолошка и практична сазнања од значаја за развој и унапређење система социјалне заштите учине доступна свим заинтересованим социјалним актерима. Објављују се изворни радови и преводи одабраних текстова који су од значаја за разумевање савременог социјалног рада. Такође, део страница часописа посвећен је размени информација, приказима стручних скупова и приказима књига и часописа из области социјалне политике и социјалног рада, као и других хуманистичких и друштвених наука од значаја за социјални рад.

Аутори своје прилоге за објављивање у часопису треба да шаљу **искључиво** електронским путем, на е-маил адресу Редакције aktuelnosti@gmail.com

Формат: Word
Језик: Српски
Писмо: Ћирилица
Фонт: Times New Roman, величина слова 12

Текст:

Оптимална дужина текста је 15 до 18 страница, куцано проредом 1,5. Текст треба припремити тако да свака страница буде нумерисана. На насловној страници треба навести наслов рада, академску титулу, име и презиме аутора, институцију у којој је аутор запослен, место, приватну или службену контакт адресу (поштанску и електронску), број телефона. Уколико рад има више аутора, за сваког појединачног аутора треба навести све наведене податке. На другој страници треба навести наслов рада и резиме, с кључним речима. Табеле треба означити одговарајућим бројем и насловом који их јасно објашњава. Графички прикази треба да имају наслов и легенду која прати приказ. Такође, имајте на уму да часопис није у боји, те је графиконе потребно прилагодити томе. Страни изрази, укључујући називе докумената и институција на страном језику пишу се

курзивом – нпр. *Bullying, National Association of Social Workers* и сл. Сва наглашавања у тексту врше се **подебљаним словима**. Подвлачења или различити фонтови се у текстовима **не користе**.

Резиме:

Треба да буде сачињен у највише 20 редова и да на крају има три до пет кључних речи. Када је реч о тексту у којем се даје приказ емпиријског истраживања, поред имена и презимена аутора и наслова рада, резиме треба да садржи и: значај проблема или теме која се обрађује, циљеве, задатке, примењене методе, пресек добијених резултата и закључке. Ако је реч о теоријским радовима, треба навести значај проблема или теме, основна теоријска полазишта, најважније елементе аналитичке разраде и закључке.

Коришћена литература – референце:

Позиве на литературу треба давати у тексту, у заградама, а избегавати фусноте за навођење библиографских података. Фусноте треба користити, ако је то нужно, за коментаре и допунски текст. У позиву на литературу наводи се презиме аутора и година издања извора на који се позивамо, на пример: (Јанковић, 2008.). Уколико је реч о навођењу докумената, наведи се пун назив документа и година издања. Ако је реч о прецизном наводу или цитату, треба укључити и број странице, односно: (Јанковић, 2008.: 24). Ако се наводе документи, онда се то чини на следећи начин: (Закон о социјалној заштити, 2009, чл. 7, ст. 1). Имена страних аутора дају се тако што се у тексту наведе најпре име у транскрипцији, а у загради се напише име у оригиналу. На пример: Прајс (Price). Уколико се наводи више аутора, у загради се наводи презиме првог аутора и скраћеница и сар.

Коришћена литература:

На крају рада се наводи попис свих извора који су наведени у тексту. Литература се наводи абецедним редом и то на сљедећи начин:

1. Адлер А., (1977): О нервозном карактеру, Београд, Просвета
2. Милосављевић М. (1993): Роми и девијације, Друштвене промене и положај Рома, Зборник радова, Београд, САНУ и Институт за социјалну политику
3. Gould, N. (2004): Qualitative research and social work: the methodological repoertoire in a practice-oriented discipline. In:

Lovelock, R., Lyons, K. & Powell, J. (eds.), Reflecting on social work – Discipline and profession. Farnham: Ashgate Publishing, 130-145.

4. Муслић, Љ., Русац, С. & Ајдуковић, М. (2009). Сензибилност за насиље над старијима код студената: Могућност интервенција кроз наставни програм. Љетопис социјалног рада, 16 (1), 51-67.
5. Породични закон (2005): Службени гласник РС, бр.18/2005

При навођењу извора с веб (интернет) страница потребно је навести тачан датум посете страници. На пример:

6. http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=81&Itemid=145 Посећено 28. 12. 2009.

Процена радова:

Текстови које аутори доставе подвргавају се рецензији, а Уредништво ће ауторе обавестити о резултатима процене, могућим сугестијама и предлозима за дораду текста пре објављивања. Уредништво задржава право да добијени текст прилагоди пропозицијама часописа и стандардима књижевног језика.

Рукописи се не враћају.

***

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364.62(497.11)
АКТУЕЛНОСТИ : билтен Удружења стручних радника социјалне заштите Републике Србије
Главни и одговорни уредник Томислав Крговић
Vol. 1, br. 1 (2000) – Београд
(Марије Бурсаћ 49): Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије, 2000 -
(Београд : Чигоја штампа). – 24 cm

Двомесечно
ISSN 1451-3129 = Актуелности – Удружење стручних радника социјалне заштите Србије
COBISS.SR-ID 177748999